

TANİN GAZETESİNE GÖRE “ÇANAKKALE” GEÇİLMEZ

Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI*

ÖZET

Avrupa'nın sanayileşen büyük devletleri arasındaki denge XIX. yüzyılda Almanya'nın birliğini sağlaması ile bozuldu. Yeni düzende ekonomik ve siyasal çıkarlar Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu birbirine yaklaştırdı. Karşısında ise İngiltere, Fransa ve Rusya yer aldı. Gruplar arasındaki gerginlik Avusturya-Macaristan veliahdının öldürülmesi ile sıcak çatışmaya dönüştü. Savaş başladığında Osmanlı İmparatorluğu tarafsızlığını ilân etti. Ancak kısa süre sonra Enver Paşanın girişimleri ile Almanya yanında I. Dünya Savaşı'na katıldı. Osmanlı ordusu daha savaşın başında Sarıkamış'ta Ruslardan öte soğuk ve hastalık yüzünden büyük kayıplara uğradı. Ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalan Rusya ise Almanlar karşısında yenilgi almaya başladı. İngiltere ve Fransa, müttefikleri olan Rusya'yı bu durumdan kurtarmak için Boğazları geçme projelerini uygulama kararı aldı. Böylece savaş da bitirmeyi plânlıyorlardı.

İngiltere ve Fransa, sömürgelerinden aldıkları destekle önce karadan, ardından hem karadan hem denizden yaptıkları harekâtle plânlarını uygulamaya koydular. Ancak, büyük umutlarla geldikleri Gelibolu'da, ardı ardına yenilgi aldılar ve sonunda yarımadaı boşalttılar.

Harekâtın başından itibaren Boğazların geçilemeyeceğini savunan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sözcüsü olan Tanin gazetesi de harekâtı duyarlılıkla izledi. Savaş, Müslümanlık ile Hıristiyanlık arasındaki yeni bir mücadele olarak niteledi. Savaş süresince verdiği haber ve yorumlarla, cephe muhabirlerinin gönderdiği mektuplarla tarafların askerî durumları, müttefiklerin yenilgi ve Türk askerinin başarı nedenleri üzerinde durdu. İngiliz ve Fransız basınının yalan yayınlarına kamuoyunun dikkatini çekti. Ordunun gereksinimleri için ulusu göreve çağırdı. Müttefiklerin savaş hukuku dışına çıkan hareketlerini eleştirdi. Hükûmeti önlem almaya çağırdı. Çanakkale zaferini büyük bir coşku ile karşıladı ve zaferin Türkiye açısından sonuçlarını değerlendirdi.

Anahtar Kelimeler

Tanin Gazetesi, Çanakkale, Gelibolu Yarımadası, Boğazlar, Anafartalar.

* Edebiyat Fakültesi, Eskişehir

**“ÇANAKKALE” CAN’T BE PASSED THROUGH
IN RESPECT OF TANIN NEWSPAPER**

ABSTRACT

The balance between the big industrializing countries broke down as Germany achieved its unity in XIXth century. The economic and political benefits made German and Austro-Hungarian Empire get closer. England, France and Russia took place against them. The tension between the two groups turned to a battle as crown prince of Austro-Hungarian Empire was killed. Ottoman Empire declared its neutrality proclamation when the war began. However, after a short while, it joint the war beside of German powers as a result of Enver Paşa’s efforts. Ottoman Army had a heavy loss because of cold weather and diseases in Sarıkamış. On the other hand, Russia started to lose against Germany because of its social and economic problems. England and France decide to pass through the Straits in order to save Russia. They were also planning to end the war.

England and France began to implement their plans by making the maneuvers first from the land then from both land and sea with the back up of their colonies. But they sustained defeats one by one in Gelibolu, (Gallipoli) the land to where they came with great expectations, and had to evacuate the peninsula.

Newspaper Tanin, the one who advocated that Straits couldn’t be passed as a spokesman of Ittihat ve Terakki Committee, watched the maneuver with a great attention. It described the war as a new battle between Islam and Christianity. Throughout the War, it kept dwelling upon the military conditions of both sides and the reasons of the defeats of both allied powers and success of Turkish soldiers via news, comments and the letters which were sent by front correspondents. It called attention on the fake publications of France and England press. It called out the nation on duty for the requirements of the army. It criticized the movements of allied powers those were not obeying the Law of War and they invited the Government to take precautions. They welcomed the Çanakkale Glory with great enthusiasm and evaluated the consequences of the glory for Turkey.

Key Words

Newspaper Tanin, Çanakkale - Dardanelle, Gelibolu Yarımadası Gallipoli Peninsula, Boğazlar - Straits, Anafartalar.

Giriş

Avrupa'nın sanayileşen büyük devletleri 19. yüzyıla dek dünyayı az çok aralarında üleşmişler ve kendi aralarında bir denge oluşturmuşlardı. Bu denge yüzyılın üçüncü çeyreğinde birliğini sağlayan Almanya'nın sömürge arayışlarına başlaması ile bozuldu. Ülkelerin çıkarları doğrultusunda yapılan anlaşmalarla Almanya ile Avusturya-Macaristan birbirine yaklaşırken İngiltere, Fransa ve Rusya da Üçlü İtilaf'ı oluşturdu.

20. yüzyılın başına gelindiğinde Avrupa'da bloklar netleşirken, Osmanlı İmparatorluğu da yeniden anayasalı döneme geçti. Ancak devlet, hem iç hem de dış siyasa da ardı ardına gelen sorunlarla yüz yüze kaldı. İçerde; 13 Nisan 1909'da patlak veren gerici ayaklanma ordunun siyasal arenada kendisini göstermesinin ve anayasada yapılan değişiklikle parlamenter sisteme geçişin yolunu açtı. Dış siyasa da ise devlet bir yandan sömürge arayışını Osmanlı topraklarında sürdüren İtalya'nın istekleriyle, öte yandan Rusya'nın Balkan Devletleri üzerinde izlediği Panislavist politikanın olumsuz etkileriyle uğraşmak zorunda kaldı. 15 Ekim 1912'de imzalanan Ouchi Antlaşması ile Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakan Osmanlı İmparatorluğu hemen ardından Balkan mücadelesine başladı. Zira, Rusya'nın kışkırtması ile Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı'ya karşı Ekim 1912'de savaşı başlatmıştı. Balkan savaşlarının ilk evresi Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük toprak kayıplarına yol açan tam bir yengisi ile sonuçlandı. Ancak İmparatorluk üzerindeki moral çöküntüsü daha etkili oldu. Yenilgiden hükümeti sorumlu tutan İttihatçı liderler, Londra'da barış görüşmeleri sürerken 23 Ocak 1913'te Babiali Baskını'nı gerçekleştirerek Harbiye Nazırını öldürdüler. Bu olayla hükümet el değiştirirken 1918 yılı sonuna dek sürecek olan ve Enver Paşa'nın başını çektiği oligarşik yönetim de başladı. Bu arada, 1913 Haziran sonunda Bulgaristan'ın Birinci Balkan Savaşı'nda daha fazla pay aldığı iddiasıyla Sırbistan, Yunanistan ve Romanya anlaşarak bu devlete karşı ikinci savaşı başlattı. Ülkede egemen konumda olan Enver Paşanın bu uygun ortamı değerlendirerek Edirne'yi geri alması ile İttihat ve Terakki'nin ülke politikasındaki etkisi güç kazandı. Oluşan bloklar içerisinde giderek Almanya'ya yanaşıldı. Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da Gavrilo Princep adlı bir Sırp tarafından öl-

dürülmesi ve Avusturya-Macaristan'ın 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilân etmesiyle Birinci Dünya Savaşı başladığında, Enver Paşa'nın girişimleri ile 2 Ağustos 1914'te imzalanan anlaşma ile de Türk-Alman ittifakı netleşti. Osmanlı hükûmeti aynı tarihte seferberlik ilân etti. Ancak silâhlı bir tarafsızlık sürdürdü. 11 Ağustosta Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisinin Boğazları geçerek İmparatorluğa sığınması ile tarafsızlık ilk yarayı aldı. Bu iki gemi ile birlikte Osmanlı donanmasının Karadeniz'de yaptığı tatbikat sırasında Rus ticaret gemilerini ve Rus kıyılarını bombalaması ile İmparatorluk fiilen savaşa katıldı. 1914 Aralık ayında hazırlıksız olarak başlatılan Kafkas harekâtında Enver Paşa'nın birlikleri Sarıkamış'ta Ruslardan öte soğuk ve hastalık yüzünden büyük kayıplara uğradı. Ancak, Rusya'da da savaş olumsuz etkilerini göstermeye başlamıştı. İç siyasette ekonomik ve toplumsal sorunlarla yüz yüze olan Rusya, Alman orduları karşısında da yenilgiye uğruyordu. Rusya'yı bu durumdan kurtarmak isteyen müttefikleri İngiltere ve Fransa, Boğazları geçme projelerini yürürlüğe koyma kararı aldı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu ortadan kaldırılacak, Boğazlardan Rusya'ya akıtılacak yardımla tehlikeye düşen Çarlık rejimi güçlendirilecek, Osmanlı ülkesinden verilen topraklarla Rusya'nın daha da güçlenmesi sağlanacak, Almanların harekât alanı daraltılacak, Rusya'nın tahılı Avrupa'ya aktarılacak, tarafsız devletlerin Üçlü İttifak yanında yer almaları sağlanacak, böylece savaş bitirilecekti. Bu amaçla İngiltere ve Fransa sömürgelerinden de aldığı destekle Çanakkale harekâtını başlattı.

Osmanlı İmparatorluğu daha seferberliğin başından itibaren bu bölgeye yapılacak bir saldırıyı olası görmüş, ordunun eksiklerini hızla gidermeye ve bölgeye asker yığmaya başlamıştı. Ancak ordu, Bulgaristan'ın tarafsızlık politikası nedeniyle müttefiklerinden yardım alamadığı için Çanakkale'de uzun süre kendi olanakları ile savaştı. Hem deniz çıkarmasında hem de kara harekâtında İttifak ordularına büyük kayıplar verdirerek Boğazların kolayca geçilemeyeceğini kanıtlandı. Ancak, askerî yoksunluklar kesin sonucun alınmasını engelliyordu. Bu nedenle Almanya ve Avusturya-Macaristan, savaşın başından itibaren, Bulgaristan'ın kendi yanlarında savaşa girmesini sağlayacak politikalar izledi. İngiltere ve Fransa da İtalya ile Yunanistan'ın kendi yanlarında savaşa girmesini ve Bulgaristan'ın tarafsızlığını

korumasını sağlamaya çalıştı. İtalya, 26 Nisan 1915'te Londra'da yapılan gizli antlaşma ile Üçlü İtilâf arasında yerini aldı. 20 Mayıs'ta parlamento-sundan çıkardığı kararla yalnız Avusturya-Macaristan'a karşı savaş ilân etti. 6 Eylül 1915'te ise Bulgaristan, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile anlaşmaya vardı, böylece İstanbul-Berlin-Viyana yolu açıldı. 6 Ekim 1915'te Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırıya geçmesiyle de savaşın sonucunu belirleyecek siyasal koşullar olgunlaştı.

Çanakkale harekâtı hem İttihat ve Terakki Hükümeti hem de Osmanlı kamuoyunca çok önemsendi. Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Kafkasya Cephesi'ndeki başarısızlığın ardından tüm gücüyle Çanakkale'ye yüklendi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapan Tanin gazetesi de haber ve yorumları ile hükümet lehinde kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Bölgeye gönderdiği iki muhabiri ile kuzey ve güney cephele-rindeki harekâtı başından sonuna dek izleyen Tanin'in harekâtın nedenleri, gelişimi ve sonuçları ile ilgili düşünceleri ne idi?

1. Çanakkale Harekâtının Nedenlerine ve Müttefiklere Bakışı

22 Şubat 1915 tarihli Times gazetesi "Çanakkaleye Taarruz" başlığı ile yer verdiği baş makalesinde harekâtın ekonomik ve siyasal nedenlerine dikkati çekiyordu. Ekonomik neden; Boğazların ve İstanbul'un ele geçirilmesi ile "zincirbend" halinde Avrupa ile tüm bağlantısı kesik olan Rusya'yu bu zincirlerden kurtarmak, Rus buğdayını Avrupa'ya, Avrupa'nın askerî araç-gerecini de Rusya'ya kolaylıkla ulaştırmaktı. Siyasal neden ise Alman başarılarının tarafsız Balkan hükümetleri üzerindeki etkisini müttefikler lehine çevirmektir¹. Pek çok Avrupa gazetesi ve bu arada Alman basını Rusya'da Duma meclisinde yapılan görüşmelere dikkati çekerek bombardıman ile Rus istekleri arasında ilişki kuruyordu. Tanin ise, İngiltere'nin Boğazların Rus egemenliğine girmesine karşı olduğunu belirterek tek nedenin Rus istekleri olmadığı kanısındaydı. Osmanlı Devleti'ni tek başına barış yapmaya zorlamak, gittikçe büyüyen bir tehlike oluşturan Mısır ordusunu Süveyş Kanalı'ndan geri çekirmek, Almanların Rus orduları karşısında kazandığı zaferlerin Balkanlardaki tarafsız devletlerdeki özellikle de Bulga-

¹ "Siyaset: Rus Musibeti", Tanin, 4 Mart 1915 (19 Şubat 1331), No: 2228.

ristan ve Romanya'daki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak da savaş nedenleri arasındaydı. İngiliz Hükûmeti, Çanakkale harekatıyla Balkan devletlerine “dikkat ediniz, işte biz geliyoruz” uyarısını yapmak, İtalya'ya ise çekimser tavırlarının kendisi açısından pek olumlu olmayacağı mesajını vermek istiyordu².

Savaşın temel siyasal nedeni Yunanistan'ın savaşa girmesini sağlamaktı. Özveri konusunda dostlarının kahramanlığını alkışlayan, felaketleri karşısında ise ağlamak görevini “pek mahirâne” yerine getiren İngiltere, Boğazı Yunan askerleri ile ele geçirmek hevesindeydi. İngiliz-Fransız devlet adamlarının Venizelos ile yaptıkları plân da bunun göstergesiydi. Buna göre; Yunanistan savaşa hazırlanırken müttefik filo Boğaz önüne gelecek, “İstanbul'a varmak, Bizans İmparatorluğunu tesis etmek hülyası” yalnızca bir “olsun” demekten ibaret kalacak ve Yunanistan da savaşı kabul edecekti. Ancak bu plân Konstantin tarafından benimsenmemiş, Yunan kamuoyu Venizelos'un akıldan yoksun olduğu gerçeğini kavramış ve bu durum hükümet bunalımı ile sonuçlanmıştı. Tanin, en büyük emeli topraklarını genişletmek olan Yunanistan'ın, İngilizlerin bu “şeytani” plânı ile tuzağa düştüğünde ne olacağını da tahmin etmeye çalıştı. Buna göre, müttefikler denizden olduğu kadar karadan da çıkarma olanağına kavuşacaktı. Ancak bu durumda Bulgaristan'ın Makedonya'ya inmesi, Atina tahtını ortadan kaldırması da olanak içine girecekti. İngiltere için bunun önemi yoktu. Yunanistan askerî başarıya ulaşırsa bu kez Yunanistan'ı devre dışı bırakmanın yollarını arayacaktı. Başarısız olursa “zavallı Yunanistan için Latin edebiyatçıları bir çok eserler yazmakla yetinecekti”³.

İngiliz parlamentosunda geçen tartışmalar da Rusya'nın boğazlara sahip olmasına İngiltere'nin tahammül edemeyeceğini gösteriyordu. Bir devletin yüzlerce yıl siyasetine temel yaptığı ilkeyi birdenbire değiştirmesinin söz konusu olamayacağına işaret eden Tanin'e göre, İngiltere'nin asıl amacı Rusya ile bağlantıyı sağlamak değil, Ruslardan önce İstanbul'a gelmek, İstanbul olmazsa Çanakkale'ye yerleşmek, bu da olmazsa boğaza karşı “bir

² Tanin, 10 Mart 1915 (25 Şubat 1331), No: 2234.

³ “Siyaset: Bombardımanın Esrarı”, Tanin, 11 Mart 1915 (26 Şubat 1331), No: 2235.

tıkaç" olarak kullanmak üzere adalara yerleşmekti⁴. Zira, Limni Adası'ndan sonra "Türkiye'ye iadesi mukarrer olan" Bozcaada ve Gökçeada da işgal edilmişti. Bu duruma dikkati çeken Atina gazeteleri Rusya'nın boğazları ele geçirmesinden endişe duyan İngiltere'nin, bu adaların Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlık konusu olmasını fırsat bilerek işgal ettiğini belirtiyor ve Boğazları gözetmek için adalarda sonsuza kadar yerleşeceği endişesini taşıyordu⁵. Konuyu, Yunanistan'ın tarafsızlığı açısından ele alan Tanin, İmroz ve Bozcaada ile birlikte Limni'nin de işgal edilmesinin önemine dikkati çekti. Mondros limanının denizcilik açısından stratejik önemini vurguladı. İşgali, İngiltere'nin kendisine has yeni bir oyununun "ilk perdesi" olarak değerlendirdi. Oyunun, geleceğe dönük hedefler içerdiğini savladı. Zira, İngiltere ile Rusya arasında her zaman rekabet vardı. İngiltere'nin; Hindistan, Afganistan, İran ve Doğu Anadolu üzerinden Rusya'nın güneye inmesine engel olmak yönündeki geleneksel politikası, Boğazlar için de geçerliydi. Rusya'nın güney denizlerine inmesi İngiliz çıkarlarına ters düşüyordu. Mevcut durumda Almanya'yı ezmek için Rusya'nın yardımına gereksinim duyan İngiltere "mülayim" davranarak Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki isteklerine şimdilik boyun eğmiş, ancak Rus egemenliğine girmesi tehlikesi karşısında önlemini almaktan geri durmamış ve bölgeye egemen bir konumdaki adaları işgal edivermişti. Tarafsız Yunanistan'ın işgale ses çıkarmamasını güçsüzlüğüne vererek yumuşak bir dil kullanan Tanin, Yunanistan'ı savaşa sokmak yönünde yoğun uğraş veren İngiltere'nin, Boğazları Yunan askeri ile geçmek isteğini, savaş sonunda ise Rus tehdidi ile korkutarak adalara temelli yerleşeceğini düşünüyordu⁶.

Tanin, Çanakkale hareketinde Avrupa'nın Türkiye'nin yanında olduğu kanısındaydı. Zira, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda yerleşecek Rus hakimiyeti Avrupa'nın "Moskof istilası altına girmesi" demektir. Özellikle Balkan devletleri bu politikadan zarar görecek; Romanya yalnızca coğrafi bir tanım olarak kalacak, Bulgaristan Dedeağaç limanı ile Adalar Denizi'nde bir kapısı olsa da "Moskof tehlikesini" ensesinde bulacak, Yunanistan hem

⁴ "Siyaset: Boğazlar, Rusya, İngiltere", *Tanin*, 29 Mart 1915 (16 Mart 1331), No: 2253.

⁵ *Tanin*, 24 Mart 1915 (11 Mart 1331), No: 2248.

⁶ "Siyaset: İngiltere'nin Bir Oyunu", *Tanin*, 26 Mart 1915 (13 Mart 1331), No: 2250.

adaların hem ülke topraklarının “titrediğini” görecekti. Rus egemenliği, İngiltere ve Fransa’yı da olumsuz etkileyecekti. Tanin, bu devletlerin günün koşulları içinde öncelikli hedeflerinin Almanya’yı “ezmek” olduğunu, Alman tehlikesi ortadan kaldırıldıktan sonra bu iki devletin tüm güçlerini Rusya’ya yönelteceklerini düşünüyordu. Ancak, Rusya’yı Boğazlardan ve İstanbul’dan çıkarmak kolay olmayacaktı. İstanbul’a ve Boğazlara yerleşen Rusya güçlenecek, binlerce kilometre demiryolu yapacak, okullar açacak, ülkeyi bayındırlaştıracaktı. O zaman bu gücün karşısında hiçbir Avrupa ordusu ve donanması karşı durmak cesaretini gösteremeyecekti. Bu nedenle İngiltere ve Fransa Avrupa için “müthiş bir musibetin” yaratıcısı olmak üzereydi. Türkiye ise Boğazları savunurken Avrupa’nın geleceğini de savunmaktaydı. Bu nedenle Avrupa Türkiye’nin başarısını diliyordu⁷. “Ne Rus, ne İngiliz, ne Fransız hiç kimse” İstanbul’u ve Boğazları Türklerin elinden alamayacaktı⁸.

Tanin için Türklerin yaşamak ve ölmek savaşını verdiği bu günlerde en büyük “düşman” İngiltere’ydi. Fransızlara karşı “düşmanlıktan” çok “acıma” duygusu egemendi. Zira Fransa bu savaşta “Moskofların” hırslarına ve İngilizlerin bencilliğine kurban gitmişti. Oysa Fransız ulusu böyle bir politikaya layık değildi. İkinci olarak, Türk subay ve askerlerinin de belirttikleri gibi Fransızlar “mertçe” savaşmaktaydı. Oysa İngilizler, mert ve insanca savaşmaktan yoksundu. İngilizler, Türklere karşı hep “iki yüzlü” hareket etmiş, önce Türkün içine sokulmuş, siyasetini etkileyerek İngiliz dostluğu oluşturmuş, arkasından tüm düşmanlığı ile ortaya çıkmıştı. Türkiye, İngiltere ile “hoş geçinmek” için pek çok fedakârlık etmiş, denizciliğini İngiliz amirallerine bırakmış, tüm dünyada İngilizlerden başka ulus, İngiltere’den başka devlet yokmuş gibi davranmış, ancak İngiltere’den hiçbir olumlu yanıt bulamamıştı. Rus baskısı ile Osmanlı İmparatorluğu’nun istediği müfettişleri göndermemiş, yapılması istenen reformların uygulanmasını aylarca atıl bıraktırmış, savaşın başında Osmanlı seferberlik ilân etmediği halde zırhlılarına el koymuş hatta parasını bile ödememiş ve “Moskoflara” İstanbul’un kapılarını açmak için Çanakkale’ye saldırmıştı.

⁷ “Siyaset: Rus Musibeti”, **Tanin**, 4 Mart 1915 (19 Şubat 1331), No: 2228.

⁸ “Siyaset: Boğazlar, Rusya, İngiltere”, **Tanin**, 29 Mart 1915 (16 Mart 1331), No: 2253.

Bu nedenle bugün Osmanlı Hükûmeti'nin en büyük düşmanı İngiltere'ydi. Türkiye ne kadar fedakârlık yaparsa yapsın İngiltere ile dost olamayacaktı. Türkiye şeref ve onurunu feda ederek sömürgesi olmadıkça da İngiltere'nin en büyük düşmanı olmayı sürdürecekti. Zira İngiltere Basra Körfezini, Mısır'ı istiyordu. En büyük emeli hilafet kurumunu "zedelemek, küçük düşürmek, hatta kabilsiz bütün bütün ortadan kaldırmak ve kendi himayesi altında bir hilafet tesis ederek bu suretle akvam-ı İslâmiyeyi bütün bütün kuvvi ve kati bir esaret altına almaktı.." Diğer bir deyişle İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında en yaşamsal konularda düşünce ve amaç ayrılığı vardı. İngiltere'de topraklarını genişletme hırsı ve İslam uluslarını boyunduruk altına alma politikası sürdükçe; Osmanlı Devleti'nde de yaşamak, güçlenmek ve bütün İslâm alemini Hıristiyan ve yabancı boyunduruğundan kurtarmak amacı olduğu sürece en büyük düşman İngiltere olacaktı⁹.

Kendisini küçük ulusların koruyucusu gibi gösteren İngiltere, aslında küçük ulusları yutmak, "onları kendileri için bir inek sürüsü haline getirmekten" başka bir şey düşünmeyen "hain, bi-his ve bi-insaf cellatlar"dı. İngilizler için sözün değeri, bu sözün kendilerine bir yararı olup olmadığı ile ölçülüyordu. Savaşın temel nedeni de bu İngiliz bencilliği idi. Tanin bu benciliğin başında da ekonomik çıkarların geldiğine dikkati çekti. Zira İngilizler, "bir paralık menfaati için bütün dünyanın birbirini telef etmesini keyifle seyred(iyordu)". "Alman mamulâtı ve masnuatının revaç olduğu piyasaları kendi doymak bilmeyen haris fabrikalarına hasır etmek" istedikleri için de bugün savaşıyordu¹⁰.

2. Tanin'e Göre Deniz Savaşları ve Sonuçları

İngiliz ve Fransız donanmasına bağlı ellinin üzerinde savaş gemisi ve yüze yakın nakliye gemisi 7 Şubatta Limni Adası'nın Mondros limanına yerleşerek bu adayı Çanakkale harekâtının merkez üssü yaptı. İzleyen günlerde adaya 45 bin asker ve üç bin sağlık görevlisi getirildi. Sömürgelerden ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden derlenen askerlerle dolu gemiler hemen her gün limana giriş yapıyordu¹¹.

⁹ "Siyaset: İngiliz Nefreti", **Tanin**, 17 Temmuz 1915 (4 Temmuz 1331), No: 2263.

¹⁰ "Siyaset: İngilizler Ne İle Meşgul", **Tanin**, 21 Temmuz 1915 (8 Temmuz 1331), No: 2267.

¹¹ **Tanin**, 24 Mart 1915 (11 Mart 1331), No: 2248.

Dört Fransız, dört İngiliz gemisinden oluşan müttefik donanmasının Boğaza yönelik saldırısı 19 Şubat 1915 Cuma günü saat 8.30'da başladı¹². Hava ve deniz son derece sakindi. Öyle ki denizin yüzeyinde yalnızca güneşten yansıyan ışıklar görünüyor, bu sessizlikte top seslerinin gürültüsü daha da belirginleşiyordu¹³. On altı kilometre uzaklıktan ağır toplarla yapılan bombardımana karşılık bulamayan müttefik donanması, Türk tarafında hâkim olan sessizlik nedeniyle tabyaların susturulduğunu düşünerek sahile yaklaştığı anda Türk topçuları “çelikten ağızlarını” açtı. Müttefiklerin amiral gemisi ve iki zırhlısı ağır hasar görerek Boğazdan çekildi.”¹⁴ Türk topçularının bu başarısı yurtta sevinçle karşılandı. Orduya yardım kampanyaları başlatıldı. Bu çerçevede Ayvacık kazası halkı boğazı savunan “arslan yavruları”na yüz lira yardımda bulundu¹⁵. Müdafaai Milliye Cemiyeti de savunmayı yapan alaya armağan verilmesi kararını aldı¹⁶.

Yarımadayı etkisi altına alan yoğun fırtına nedeniyle müttefik donanması uzun süre sessiz kaldı. 25 Şubatta on zırhlısı, Çanakkale Boğazı girişindeki Türk tabyalarını saat 10.00'dan 17.00'ye kadar bombaladı. Anadolu tabyalarından açılan ateş sonucunda Agemomnon zırhlısı hasara uğratıldı ve donanma Bozcaada yönüne çekildi¹⁷. 25 Şubatta Anadolu yönünde Orhaniye ve Kumkale, Rumeli yönünde ise Ertuğrul ve Seddülbahir kalelerini bombalayan müttefik donanması 26 Şubatta da bombardımanı sürdürdü. Ancak, Seddülbahir'deki Türk bataryalarının şiddetli ateşine karşı koyamayarak ateş menziline çıktı¹⁸. 1 Martta Seddülbahir ve Kumkale'deki müttefiklerin, öncü birliklerini sahile çıkarma girişimi sonuçsuz bırakıldı. Türk bataryalarını topa tutan yedi zırhlısı ise aldığı isabetler yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı¹⁹.

Bombardımanın on beşinci gününü doldurduğu günlerde Tanin gazetesi İtilâf donanmasının “korca korca” yaptığı tüm bu girişimlerinden bir so-

¹² Tanin, 21 Şubat 1915 (8 Şubat 1330), No: 2218..

¹³ Tanin, 18 Mart 1915 (5 Mart 1330), No: 2242.

¹⁴ Tanin, 21 Şubat 1915 (8 Şubat 1330), No: 2218.

¹⁵ Tanin, 24 Şubat 1915 (11 Şubat 1330), No: 2220.

¹⁶ Tanin, 26 Şubat 1915 (13 Şubat 1330), No: 2222.

¹⁷ Tanin, 26 Şubat 1915 (13 Şubat 1330), No: 2222.

¹⁸ Tanin, 27 Şubat 1915 (14 Şubat 1330), No: 2223.

¹⁹ Tanin, 2 Mart 1915 (17 Şubat 1330), No: 2226.

nuç elde edemediğine dikkati çekti. Müttefiklerin Boğazı ele geçirme olasılığı çok düşüktü. Bu küçük olasılığı gerçekleştirebilmek için de büyük kayıplar vermek zorunda kalacaktı. Üstelik, Çanakkale'yi geçmek ve Boğazı ele geçirmek, Boğazlara egemen olmak anlamına da gelmeyecekti. Zira, İtilâfın karşısında geçilmesi gereken bir Boğaz ve ele geçirilmesi gereken kuvvetler vardı. Bunun göze alınması ise "cinnet" belirtisi idi ve "cinnet" bazen ölümle sonuçlanabilirdi. Türkiye'nin "savaşı kabul etmek zorunda kaldığını" ısrarla vurgulayan ve her türlü olasılığın savaş kabul edilmeden önce, en ince ayrıntısına kadar göz önünde bulundurulduğuna işaret eden Tanin, Türkiye'nin "zafer ve intikam yolu" üzerinde yürüdüğünü, bu yolun sonunun görünmeye başladığını, Çanakkale'nin "düşman için mezar olacağını" ve burada "bütün alemin intikamının" alınacağını düşünüyordu. Mebusan Reisi Halil Beyin mecliste yaptığı konuşmaya atıf yapan gazete Çanakkale'nin geçilemeyeceğine olan inancını da dile getirdi²⁰.

Tanin ne kadar inançlıysa müttefikler de o kadar inatçıydı. İtilâf donanması 3-4 Martta Çanakkale Boğazı girişindeki Türk bataryalarını ateş altına aldı. Başarılı olamayarak geri çekildi²¹. 5 Mart akşamı Queen Elizabeth, Agememnon, Irresistible, Vangeance, Cornewallis, Albion, Majestic ve Triumph isimindeki İngiliz zırhlıları, Soufrene, Şarلمان, Gaulois isimindeki Fransız zırhlılarının ateşi korumasında Seddülbahir ve Kumkale sahillerine sandallarla asker çıkarmaya başladı. Türk topçuları, ateş menziline girinceye kadar müttefik askerlerinin ilerlemesine izin verdi. Ardından başlatılan ateş sonucu Seddülbahir tarafına çıkan altmış kadar müttefik askeri yirmiden çok ölü ve yaralı; Kumkale tarafına çıkan dört yüze yakın müttefik askeri ise seksene yakın kayıp verdi. Aynı gün Saros Körfezi üzerinde uçan bir müttefik uçağı da denize düşürüldü²². 7 Martta müttefik donanması ateşini sürdürdü. Türk topçularının verdiği karşılıkla bir Fransız zırhlısı yara aldı²³. 8 Martta Bolayır müttefik donanmasınca bombalandı²⁴. 9 Mart'ta Seddülbahir bölgesinde zırhlılar, Türk piyade siperlerini ateş altına aldı.

²⁰ "Siyaset: Boğazlar Önünde Nümayişler", *Tanin*, 3 Mart 1915 (18 Şubat 1330), No: 2227.

²¹ *Tanin*, 4 Mart 1915 (19 Şubat 1330), No: 2228; 5 Mart 1915 (20 Şubat 1330), No: 2229.

²² *Tanin*, 6 Mart 1915 (21 Şubat 1330), No: 2230; 7 Mart 1915 (22 Şubat 1330), No: 2231.

²³ *Tanin*, 8 Mart 1915 (23 Şubat 1330), No: 2232, s. 1

²⁴ *Tanin*, 9 Mart 1915 (24 Şubat 1330), No: 2233.

Müttefiklerin mayın tarama gemileri de mayın hattına yaklaşmak istedi. Ancak başarılı olamadı²⁵. Müttefik donanması 10 Martta da Seddülbahir ve Kumkale'yi bombalamayı sürdürdüyse de başarı elde edemedi²⁶.

Tanin, bu süreçte Gelibolu'da Türk topçu ve askerlerinin gösterdiği direnişi, Osmanlılarda yeni bir ruhun canlanması olarak değerlendirdi. Bu ruhun göstergesi ise Mehmet Çavuş'tu²⁷.

7 Mart 1915 günü beş zırhlı ve bir kruvazörün koruması altında üç büyük sandal ve atmış kişilik bir kuvvetle Seddülbahir mevkiine çıkarma yapan müttefiklere, Mustafa oğlu Mehmet Çavuş kumandasında yirmi kişiden oluşan birlik karşı koymuştu. Müttefik askerlerinin ilerlemesini izleyen Mehmet Çavuş, "vatan toprağını düşmana çiğnetmemek iştiahiyle" birliğini süngü hücumuna yönlendirmiş, müttefik askerlerini yirmi kayıp verdirerek sahile sürmüştü. Sandallarına yönelen askerleri, birliği ile izlerken tüfeğinin ateş mekanizması bozulan Mehmet Çavuş, taş atarak izlemeyi sürdürmüştü. Çatışmada Mehmet Çavuş'un birliği dört şehit on yaralı verirken kendisi de başından ve sağ göğsünden yara almıştı²⁸.

Türk askerinin direncine müttefikler de aynı şekilde yanıt veriyor, ancak sonuç alamıyordu. Zira 14 Martta mayın hattını geçmek için yeni bir girişim yapan²⁹ müttefikler, Türk bataryalarının ateşi ile durduruldu. Queen Elizabeth yara aldı ve Limni'ye çekildi³⁰. Goliath, Agememnon, Janbery, Lord Nelson ve Triumph da hasar gördü³¹. 15 Mart'ta Boğaz girişinin bombardımanı sürdü³².

17 Marta kadar geçen sürede müttefiklerin elde ettiği başarıyı bir "hiç"ten ibaret gören Tanin, harekâtın başlangıcındaki müttefik tutumları-

²⁵ Tanin, 10 Mart 1915 (25 Şubat 1330), No: 2234.

²⁶ Tanin, 11 Mart 1915 (26 Şubat 1330), No: 2235.

²⁷ Tanin, 12 Mart 1915 (27 Şubat 1330), No: 2236.

²⁸ Tanin, 6 Mart 1915 (21 Şubat 1330), No: 2230; 11 Mart 1915 (26 Şubat 1330), No: 2235. Milli Osmanlı Ajansı Mehmet Çavuş'un birliğindeki askerlere ve ailelerine yardım için kampanya başlattığında Tanin "bilerek ölüme koşanlar için yapılan" bu kampanyayı destekledi. Sonuçta pek çok vilâyet halkının gönderdiği hediyeler yerlerine ulaştırıldı. Bkz. "Siyaset: Kahramanlığın Kıymeti". Tanin, 18 Mart 1915 (5 Mart 1330), No: 2242.

²⁹ Tanin, 15 Mart 1915 (2 Mart 1331), No: 2239.

³⁰ Tanin, 14 Mart 1915 (1 Mart 1331), No: 2238; 16 Mart 1915 (3 Mart 1331), No: 22340.

³¹ Tanin, 15 Mart 1915 (2 Mart 1331), No: 2239.

³² Tanin, 16 Mart 1915 (3 Mart 1331), No: 2240.

na dikkati çekti. Bombardımanın seyrinin müttefiklere, özellikle de Fransa'ya büyük dersler verdiğini savladı. Zira Boğaz önünde ilk mermiler patladığı gün İstanbul yollarının açılacağı yolundaki “en büyük velvele” Fransa'dan ve Fransız basınından gelmiş, müttefiklerin “nihayet üç haftaya kadar” İstanbul'a gireceği belirtilmişti. Tanin, “asırlardan beri zekâ ve irfanı, akıl ve idraki ile” tanınan uygar bir ulusun bu derece “akılsız”, “mağlub-u his” ve “sersem” oluşu karşısında hayrete düşüyordu. Fransa'yı “Ayasofya nakaratını canlandıran”, “İstanbul için yaygara koparan” “İngiliz-Moskof ihtirasının” oyuncuğu, “çayı görmeden paçayı sıvayan” bir “sersem” olarak değerlendirdi. Dördüncü haftaya giren harekât sonucunda hâlâ Boğaz önünde oluşlarına dikkati çekti. İngiliz basınına “daha ihtiyatlı”, Fransız basınına ise “gülünç” buldu. Neue Freie Presse'nin de dikkati çektiği gibi “bugüne kadar Çanakkale bombardımanı ancak hücum edenlerin manen ve maddeten zararlarına mucip olmaktan başka bir netice vermemiştir”³³.

18 Mart sabahı saat 6.00'da on altı zırhlı, üç kruvazör, çeşitli torpido ve botlardan oluşan müttefik donanması, İlyas Dağı önünde demir attıkları bölgeden, Çanakkale girişine doğru ilerledi. Suffren, Bouvet, Şarلمان, Gaulois de üç mil öteden onlara ateş desteği sağlıyordu. En önde İnflexible'in bulunduğu donanma saat 10.20'de boğazın girişine geldi. Saat 10.40'da İnflexible'in attığı iki mermi ile başlayan saldırı saat 11.30'dan itibaren yoğunlaştı. Türk bataryaları ise saat 12.00'de ilk karşılığı verdi. Kilitbahir ve Namazgah istihkâmları müttefik donanmasına karşı büyük bir direnç gösterdi. Pek çok müttefik zırhlısı bu atışlardan isabet aldı ve saat 12.10'da Bouvet battı. Saat 13.00'e doğru Vangeance ve Majestik, hasar gören zırhlıların yerini aldı. Saat 14.26'da mayın tarama gemileri harekete geçerken donanma da ateşini sürdürdü. Saat 16.09'da savaş dışı kalan İrresistibel zırhlısı saat 17.00'de, Ocean zırhlısı ise 18.05'te mayına çarparak battılar. Ocean'ın mürettebatından kurtulan olmadı. Gaulois ise Tavşan Adaları (Maruva) önünde karaya oturdu. Bir süre sonra da battı. Türk obüs ve toplarının ateşinden İnflexible, Prince George ve Cornwallis de kurtulamadı. Büyük yara alan bu zırhlılar onarılmak üzere Bozcaada ve

³³ Tanin, 18 Mart 1915 (5 Mart 1331), No: 2242.

Midilli'ye çekildiler³⁴. Buna karşın Türk siperlerinde ise müttefiklere göre büyük hasar yoktu. 18 Marttaki muharebe, Türk bataryalarının üstünlüğü ile sonlanmıştı.

Çanakkale harekâtının başlangıcından itibaren Gazete Sahipleri Kurumu (Newspaper Proprietors Association) temsilcisi olarak cepheye bulunan Ellis Ashmead Bartlette, Times gazetesine gönderdiği raporda harekâtı bir "hata", sonucu ise "hezimet" olarak değerlendirdi. Bartlette, Çanakkale harekâtında üç temel hata yapıldığı kanısındaydı. Birincisi; savaşın başında itibaren Savaş Bakanlığı bünyesinde bir Genel Kurmay Başkanlığı oluşturulmamıştı. İkincisi; Savaş Bakanlığı ile ilgili tüm işler Lord Kitchener tarafından doğrudan doğruya üstlenilmiş ve hükümet de buna tam bir olurla yaklaşmıştı. Üçüncüsü; savaş, askerî bilgilerle donanımlı genel kurmay heyetince sevk ve idare edilecek yerde, her türlü askerî görüş ve uygulamalardan yoksun mülkiye memurlarından bir gurup tarafından idare edilmişti. Üstelik harekât pek çok bilgi eksikliğine karşın başlamıştı: Savaşın başından itibaren Türkler, Almanların kontrolünde olarak, ne kadar yeni istihkâmlar vücuda getirmişler ve ne kadar yeni toplar tâbiye etmişlerdi? Mayın tarama hizmetinde kullanılan muhripler ile balıkçı gemilerine karşı kullanılmak üzere Türklerin ne kadar sevk edilebilir topları vardı? Türk istihkâmlarına ne kadar Alman topçusu yerleştirilmişti? Çanakkale geçidi, mayın ve karadan endaht olunur torpido kovanlarıyla ne dereceye kadar korunmuştu? Lağım tarlalarının aslî mevkileri nerelerdeydi? Bu soruların yanıtları konusunda güvenilir bilgi bulunmadan, Narrows³⁵ geçilip Marmara'ya girdikten ve "Türkler imana düşüp sulh talep etmeyecek olursa" ne yapılacağı tartışılmadan, savaş öncesinde Türk donanmasında görev almış olan Amiral Limbos ve Balkan savaşlarında İstanbul'da bulunmuş olan Mitralyöz Miralay Rommel gibi Türkleri ve Türk ordusunu yakından tanıyan iki subayın görüşleri bile alınmadan "adeta sergüzeştçüyâne" bir harekete girişilmişti³⁶. Ortada henüz taranıp kalkmayan mayın tarlaları, he-

³⁴ *Tanin*, 19 Mart 1915 (6 Mart 1331), No: 2243; 22 Mart 1915 (9 Mart 1331), No: 2246; 23 Mart 1915 (10 Mart 1331), No: 2247; 28 Mart 1915 (15 Mart 1331), No: 2252.

³⁵ Boğazın, Çanakkale-Nara-Bıgalı-Kilitbahir kısmına verilmiş olan isimdir.

³⁶ "Çanakkale Harekâtı Bahriyesi 1", *Tanin*, 12 Kanunusani 1916 (30 Kanunuevvel 1331), No: 2542.

nüz susturulmamış toplar ve hareketli bataryalar varken de Churchill'in “alelacele” verdiği kararlar 18 Martta saldırı başlatılmış ve büyük kayıplarla sonuçlanmıştı. İngiltere, alışkanlığı oluğu üzere düşmanını yine “hakir” görmüş ve hareketin sonunda “herkesin itiraf ve kabul edeceği bir hezimate, mağlubiyete” uğramıştı. Bu gerçeği kelime oyunları ile gizlemeye çalışmak da yersizdi³⁷.

Dünyanın en büyük donanması Çanakkale önünde büyük bir yenilgi alırken, Türk ordusu da eşsiz bir zafer kazanmıştı. Zafer, ülkenin her yerinde şenliklerle kutlandı³⁸. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Çanakkale kahramanlarına gönderilmek üzere Romanya'ya 25 bin paket sigara siparişi verdi. Göğüslerini düşman güllelerine siper yapan fedakâr askerlere nakden yardım yapmak isteyenler için de Cemiyet Genel Merkezi'nce hesap açıldı³⁹. Sivas'ta Kızılırmak gazetesi askerlere, şehit yakınlarına yardım kampanyası başlattı ve bir abide yapımı için karar aldı⁴⁰.

Çanakkale hareketini “İslâmlık ve Hıristiyanlık” arasında bir mücadele şeklinde niteleyerek Osmanlı Devleti'nin yeni bir Haçlı Seferi ile karşı karşıya olduğunu ima eden Tanin, dünyanın en donanımlı güçleri ile başlatılan bu saldırıyı iki buçuk yüzyıl önce Köprülü Mehmet Paşa döneminde, görünüşte Girit'e mülkiyet, esasta İstanbul'u ele geçirmek üzere yapılan girişime benzetti. Ne var ki, aynı amaç doğrultusunda ve “Ayasofya'nın minarelerini yıkmak emeli ile” boğazlara yapılan bu saldırıya “aynı azim, aynı sebat, aynı fedakârlık” hatta aynı Mehmet ile yanıt verilmişti ve harekâtın sonu da aynı olacaktı⁴¹.

Müttefiklerin boğazı zorlamaları ise tam bir “cüret”ti. Bu cüretin ilk cezası da Bouvet'in batırılması olmuş, onu İrresistebel ve Ocean zırhlıları izlemişti. “Zırhlı gemilere karşı vatani düşmana çığnetmemek için” göğsünü ateşe açan Türk askeri, böylece “yeni ve kıymetli” bir zafer kazanmıştı⁴².

³⁷ “Çanakkale Harekatı Bahriyesi 4”, **Tanin**, 15 Kanunusani 1916 (2 Kanunusani 1331), No: 2545.

³⁸ **Tanin**, 25 Mart 1915 (12 Mart 1331), No: 2249.

³⁹ **Tanin**, 22 Mart 1915 (9 Mart 1331), No: 2246.

⁴⁰ **Tanin**, 27 Mart 1915 (14 Mart 1331), No: 2251.

⁴¹ “Siyaset: Yeni Zafer”, **Tanin**, 20 Mart 1915 (7 Mart 1331), No: 2244.

⁴² **Tanin**, 20 Mart 1915 (7 Mart 1331), No: 2244.

Türk askerinin silâhı göğsü iken, müttefiklerin savaş süresince kullandığı en güçlü mermi yalanlarıydı. Mart ayı başında bir boğaz haritası üzerine İngiliz ve Fransız gemilerini dizerek boğazın yarısının ele geçirildiğini ilân eden *Matin*'in, İstanbul'un paylaşılması plânlarının yapmaya başlayan İngiliz basınının "mumu" yatsıya kadar bile yanmamıştı. Balkan devletlerine "şantaj" yapmak ve dünya kamuoyunu yalanlarla yönlendirmek üzerine kurulmuş olan siyasetlerinin sonucu ise "hüsran" olmuştu⁴³. *Matin*'in sütunlarına taşıdığı "boğaz termometresi" de yalan yayınların "gülünç" bir örneği idi. Termometre, Çanakkale'nin dış istihkâmlarından başlayarak İstanbul'a kadar gelmek için ele geçirilmesi gereken yerlere işaret etmekteydi. Uzun bir süre termometre üzerinde ele geçirilen yerleri gün gün işaretleyerek İstanbul'un alınmasının an meselesi olduğu izlenimi vermeye çalışan *Matin*'in sütunlarından bu termometre 18 Mart sonrası kayboluvermişti. Galiba, "itilafî müselles, civa sütununu İstanbul'a kadar yükselmek için hazneyi o kadar sıkıştırmış (tı ki) cam buna mukavemet edemeyerek kırılmış ve termometre mahv olmuştu"⁴⁴.

İngiliz-Fransız askeri çevrelerinin savaşın başından itibaren yaptığı yalan yayınlarla hem kendi, hem de Avrupa ve Balkan kamuoyunu ne derece yanlış yönlendirdiği de bu zaferle gün yüzüne çıkmıştı. Bu sonuç, Sofya ve Romanya'ya geniş bir nefes aldıracak, Yunanistan, Venizelos'u düşüren nedenleri takdir etmeye başlayacak, İtalya, boğazların emin ellerde olduğunu kavrayacaktı. 18 Mart günü Osmanlı İmparatorluğu'nun saygınlığını artırırken İngiltere ve Fransa hem maddî hem de manevî olarak sarsılmıştı. Tüm cephelerde 18 ve 19 Mart günü suskun kalmaları da bunun kanıtıydı. Ancak bu durum, müttefiklerin taarruzdan vazgeçecekleri anlamına da gelmiyordu. "Gururlarının en yıkıcı noktasından vurulmuş olan bu vahşi sürü kendini biraz toplar toplamaz tekrar gelecek(ti)"⁴⁵.

18 Mart zaferi Almanya ve Avusturya-Macaristan'da da yankı buldu. Von der Goltz Paşa, "Osmanlı milletini" "mutlaka yükselmek isteyen" ve bu uğurda ya tamamen başarılı olmak ya da ölmek için ayaklanmış bir ulu-

⁴³ "Siyaset: Yalan Siyaseti", *Tanin*, 23 Mart 1915 (10 Mart 1331), No: 2247.

⁴⁴ *Tanin*, 26 Mart 1915 (13 Mart 1331), No: 2250.

⁴⁵ "Siyaset: Son Zafer ve Tesirâtı", *Tanin*, 21 Mart 1915 (8 Mart 1331), No: 2245.

sa benzetti⁴⁶. Alman basını bu başarıyı “cesur Çanakkale müdafilerinin”, savaşa iyi hazırlandıklarının, soğukkanlılığının, nişancılıktaki ustalığının, askerî yeteneklerinin göstergesi olarak değerlendirdi. “Lailaheillallah” başlığı atan bir Alman gazetesi ise zaferin, “Çanakkale tehlikededir, İstanbul tarihi açılmıştır” diyen müttefik yalanlarına güzel bir yanıt olduğu kanısındaydı. Türkler bu zaferle “hilâli yükseltmişti”⁴⁷. Osmanlı resmî tebliğlerini büyük harflerle sütunlarına taşıyan İtalyan basını ise Türklerin tarihte pek çok örneğini gösterdiği başarıları yinelediği kanısındaydı⁴⁸. Çanakkale’de elde edilen Türk kazanımlarının tahmin edilenin de üzerinde olduğunu vurgulayan Corriera Della Sera ise müttefiklerin, kara kuvvetleri olmaksızın Çanakkale’yi geçemeyeceğini iddia etti⁴⁹. Gazeteler ayrıca Çanakkale’ye yapılan bu ilk ciddi saldırının başarısız olmasının İslâm dünyasında, özellikle de Balkan Müslümanları arasında etkili olacağına, İtalya ile Balkan devletlerini müttefikler konusunda daha ihtiyatlı davranmaya iteceğine de dikkati çekti⁵⁰. Neue Freie Presse’ye göre zafer “gürültü ile ilân edilen” Çanakkale harekâtının yalnız siyasal değil askerî açıdan da başarısızlıkla sonuçlanacağını kanıtıydı. Çanakkale’de yalnızca saldırıncılar zarar görmüştü⁵¹. Avusturya donanma Cemiyeti ise telgraflarla hem Türk milletini hem de Osmanlı Donanma Cemiyeti’ni kutladı⁵².

Tanin, 18 Mart zaferinin Rusya ve Yunanistan’daki etkilerine de dikkati çekti. Rusya’da savaş karşıtları eylemlerini artırmış, Petersburg’daki işçiler hükümete karşı isyan bayrağını çekmiş, savaş mühimmatı imal eden fabrikalarda kuşkulu yangınlar çıkmaya başlamış, öyle ki hükümet, önlemleri artırmak yoluna gitmişti. Rus ekonomisi günde güne çökerken, demiryolu ücretlerinin yüzde yirmi beş zamlanması ve para darlığı çekilmesi de halkın hükümete karşı muhalefetini artırmıştı⁵³. Zafer, Yunanistan’da ise Bizans İmparatorluğu’nu canlandırmak isteyen Venizelos’un

⁴⁶ Tanin, 6 Nisan 1915 (24 Mart 1331), No: 2261.

⁴⁷ Tanin, 20 Mart 1915 (7 Mart 1331), No: 2244; 21 Mart 1915 (8 Mart 1331), No: 2245.

⁴⁸ Tanin, 22 Mart 1915 (9 Mart 1331), No: 2246.

⁴⁹ Tanin, 12 Nisan 1915 (30 Mart 1331), No: 2267.

⁵⁰ Tanin, 24 Mart 1915 (11 Mart 1331), No: 2248.

⁵¹ Tanin, 20 Mart 1915 (7 Mart 1331), No: 2244.

⁵² Tanin, 25 Mart 1915 (12 Mart 1331), No: 2249.

⁵³ Tanin, 6 Nisan 1915 (24 Mart 1331), No: 2261.

hayallerini yıkmış, buna karşın tarafsızlık yanlısı Kralın politikasına olan güveni tazelemiştir⁵⁴.

Tanin'e göre başarısızlığın nedeni Boğazın "zorlanması kabil olmayan" boğazlardan olmasıydı. Donanmanın "tereddütlü" tavırları ve yaptıkları işin "yoklama" ve "aşırıtmadan" ibaret kalması ise müttefiklerin, hem Boğazdan hem de sonuçtan korktuklarının kanıtıydı. Üstelik, müttefiklerin "tan-tana" ile ilân ettiği harekât şiddetini azaltmaya başlamıştı. Tanin bunu iki şekilde yorumladı: ya başarısızlık kabullenilmişti, ya da yeni bir saldırı için güç toplanmaktaydı⁵⁵. Gazete ikinci yorumunda haklı çıktı.

Tüm yenilgi ve yitiklerine karşın İngiltere ve Fransa, henüz oyunun kaybedilmediğini düşünüyordu. Her iki devletin hükümetleri denizde olduğu kadar karada daha yoğun bir mücadele verilmesi gerektiği kanısındaydı⁵⁶. 19 Mart akşamı İngiliz-Fransız donanmasının amiralleri Suffren zırhlısında son durumu tartıştı ve Çanakkale'ye karşı yeniden genel bir harekât kararı aldı⁵⁷. Aynı gün Çanakkale Boğazı'nda sessizlik egemendi⁵⁸. Bu sessizlik 20 Marttan 26 Mart'a kadar sürdü⁵⁹. 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Liman Von Sanders, Osmanlı ordusunun komutanlığını üstlenirken 27 Mart gecesi müttefik torpidoları ile mayın tarama gemileri Boğazda ilerlemek istedi. Ancak Türk bataryalarının ateşi ile geri dönmek zorunda kaldı⁶⁰. 29 Mart'ta Türk uçakları boğazın üstünde yaptığı uçuşlarla müttefiklerin genel durumu hakkında bilgi topladı⁶¹. Yarımada hava son derece güzel olduğu halde Nisan ayının başından itibaren müttefikler ciddi bir girişimde bulunmadılar. Boğazın dışında duran mayın tarama gemilerinin ara sıra yaptıkları ilerleme girişimi ise Türk bataryaların ateşi ile hemen durduruluyordu.⁶² Müttefik donanmasının Nisan ayı boyunca uzaktan ve aralıklı aşırıtmaya ateşleri ise müttefiklerin yapacağı yeni bir girişiminin habercisiydi.

⁵⁴ Tanin, 26 Mart 1915 (13 Mart 1331), No: 2250.

⁵⁵ Tanin, 18 Mart 1915 (5 Mart 1331), No: 2242.

⁵⁶ Tanin, 22 Mart 1915 (9 Mart 1331), No: 2246.

⁵⁷ Tanin, 24 Mart 1915 (11 Mart 1331), No: 2248.

⁵⁸ Tanin, 20 Mart 1915 (7 Mart 1331), No: 2244.

⁵⁹ Tanin, 21 Mart 1915 (8 Mart 1331), No: 2245; 22 Mart 1915 (9 Mart 1331), No: 2246.

⁶⁰ Tanin, 28 Mart 1915 (15 Mart 1331), No: 2252.

⁶¹ Tanin, 30 Mart 1915 (17 Mart 1331), No: 2254.

⁶² Tanin, 5 Nisan 1915 (23 Mart 1331), No: 2260; 7 Nisan 1915 (25 Mart 1331), No: 2262.

3. Tanin’e Göre Kara Savaşları ve Sonuçları

Denizden yapılan girişimin sonuçsuz kalması üzerine karadan çıkarma yapma kararı alan müttefikler, 25 Nisan sabahı, savaş gemilerinin koruması altında Gelibolu yarımadasının batı sahilinde Sığındere’ye ve Kabatepe batısında Arıburnu ve Tekkeburnu civarlarında dört noktaya ve Kumkale’ye asker çıkardılar. Önemli gördükleri bölgeleri savunmak, Türk güçlerini sıkıştırmak ve destek almasını önlemek amacıyla yapılan bu girişim Türk süngüleriyle başarısız oldu. Fransız Jurnal gazetesi de River Clyde vapurundan karaya çıkan altı bin müttefik askerinin siperlerde gizlenmiş olan Türkler tarafından “cehennem ateşi” ile karşılandığına ve destek birlikleri gelinceye kadar bu vapurun korumasında, buldukları yerlerde çakılı kaldıklarına dikkati çekiyordu⁶³. Tanin’e göre, 25 Nisan çıkarmasının sonucu 18 Marttan bile ağırdu. Türk askerinin Gelibolu yarımadasında elde ettiği bu zaferin değerini ancak tarih verecek, “hayret ve takdir ile titreyen dudaklarından” yalnız “mucize!” kelimesi dökülecekti⁶⁴.

Seddülbahir’in kuzeyinde Sığındere’ye çıkmış olan müttefik askerleri 26 Nisan sabahı sahili terk etti. Aynı cephede Alçıtepe’yi ele geçirmek üzere yaptıkları saldırı da Türk süngüleri ile kırıldı⁶⁵. 26 Nisan’da Kabatepe ve güneyine yapılan yeni bir girişim de sonuç vermedi. Kabatepe’de “dört liva” asker denize döküldü. 28 Nisanda Anadolu sahili müttefik askerlerinden tamamen temizlendi (Birinci Kirte Muharebesi)⁶⁶. 29 Nisanda Çanakkale’den geçmek isteyen İngilizlerin E15 denizaltısı batırıldı. Mürettebatından bir kısmı esir alındı⁶⁷.

Beş gün süresince Arıburnu civarında yerleştiği dar alanı genişletmek için ileri harekât girişiminde bulunan müttefikler, Türk askerinin 3 Mayıs’ta başlattığı karşı saldırı sonucunda “yalçın kayalı dereler içine” atıldı ve sahile doğru sürüldü. 3 Mayıs’tan sonra Seddülbahir ve Arıburnu’nda düşman yeni güçlerle desteklenerek yerleştiği alanı genişletme girişimini sürdürdü.

⁶³ Tanin, 13 Temmuz 1915 (30 Haziran 1331), No: 2359.

⁶⁴ Tanin, 3 Teşrinisani 1915 (21 Teşrinievvel 1331), No: 2472.

⁶⁵ Tanin, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

⁶⁶ Tanin, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

⁶⁷ Tanin, 19 Mayıs 1915 (6 Mayıs 1331), No: 2306.

Ancak, sonuç alamadı⁶⁸. Kabatepe’de de daha kıyıya çıkmadan büyük kayıplar veren müttefiklerin başarısızlığı Atina da bile büyük yankı buldu. Venizelos taraftarı gazeteler müttefiklerin uğradığı büyük yenilgiyi ve kayıplara kaçışını sütunlarına taşıdı. Times gazetesi Osmanlı ordularının mükemmel idare edildiğine dikkati çekti. Mücadeleyi, Plevne kahramanlığına benzetti. Türklerin, Avrupa’daki Osmanlı toprağı için mücadele ettiklerini iddia etti⁶⁹. Müttefik orduları komutanı General Hamilton’un beş ay sonra yayınladığı rapora göre 25 Nisan’dan 5 Mayıs’a kadar süren harekâta karaya çıkarılan müfrezelerin yarısı savaş dışı bırakılmıştı. Türk mitralyözleri bilimsel bir şekilde yerleştirilmiş ve müttefik askerleri “oraktan geçirilmesine” şiddetli bir ateşle karşı karşıya kalmıştı. 5 Mayıs’taki kayıp; subaylardan 177 ölü, 412 yaralı, 13 kayıp; neferden 1990 ölü, 1707 yaralı, 3570 kayıp olmak üzere toplam 13.979’du⁷⁰.

6-8 Mayıs arasında Seddülbahir cephesinde Alçitepe’yi ele geçirmek amacı ile yapılan müttefik saldırıları da Türk askerinin karşı saldırıları ile kırıldı. (İkinci Kirte Muharebesi). Müttefik ordusunun; İngilizler, İskoçyalılar, İrlandalılar, Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar, Gurkalar, Sihler, Pencaplılar, Fransızlar, Gombalar ve Senegallilerden oluştuğuna dikkati çeken Times gazetesinin Mondros muhabiri üç gün süren bu savaşları “milletler muharebesi” olarak değerlendirdi. Kayıpların büyük olduğuna dikkati çekti. Saldırı başladığında Türkler önce gizlendikleri, müttefik askerleri karaya çıkıp ilerlediği anda ateşe başladığı için müttefik kayıplarının arttığını savladı.

Müttefik kayıpları Mayıs ayı boyunca sürdü. 13 Mayıs sabahı Morto limanında bulunan Goliath, Muaveneti Milliye torpido muhribi tarafından batırıldı⁷¹. Aynı gün Seddülbahir’de Fransız Şarl Martin⁷², 17 Mayıs’ta ise Albion zırhlıları yaralandı⁷³. 25 Mayıs’ta Arıburnu önünde Triumph⁷⁴, 27 Mayıs’ta ise Seddülbahir önünde Majestic zırhlıları Alman denizaltıları tara-

⁶⁸ Tanin, 18 Mayıs 1915 (5 Mayıs 1331), No: 2305.

⁶⁹ Tanin, 19 Mayıs 1915 (6 Mayıs 1331), No: 2306.

⁷⁰ Tanin, 10 Temmuz 1915 (27 Haziran 1331), No: 2356.

⁷¹ Tanin, 14 Mayıs 1915 (1 Mayıs 1331), No: 2299; 15 Mayıs 1915 (2 Mayıs 1331), No: 2300.

⁷² Tanin, 15 Mayıs 1915 (2 Mayıs 1331), No: 2300.

⁷³ Tanin, 19 Mayıs 1915 (6 Mayıs 1331), No: 2306.

⁷⁴ Tanin, 26 Mayıs 1915 (13 Mayıs 1331), No: 2313; 27 Mayıs 1915 (14 Mayıs 1331), No: 2314.

findan batırıldı⁷⁵. Karada ise Türk topçuları ve Anadolu bataryalarının bas-kıları müttefikleri buldukları mevzilere kilitledi.

Boğaz önünde, sahilin karşılıklı dar parçasında çabalayıp duran mütte-fikler, Türk askerinin direniş ve savunması karşısında adeta kırılıyordu. Ar-tık İngiltere ve Fransa da bile herkesin hakkını verdiği gerçek, Çanakkale'nin ele geçirilemeyeceği idi. “Koca bir müttefik ordusu Çanakkale’de erimiş gitmiş”, Şubat ayından bu yana “hüsran” ve zarardan öte bir sonuç elde edilememiştir. İngilizleri en çok kızdıran ise “dört günde işi görülecek zannedilen şu miskin Türkün bu kadar büyük harikalar göstermesi” idi. Oysa, Boğazlar gerçek gücünü daha göstermemiştir. Bu da yakındı⁷⁶. Goli-ath’ın ardından Triumph ve Majestic zırhlılarının da Çanakkale sularına gö-mülmesi, Türk-Alman ittifakının Çanakkale önündeki başarısıydı. Bu “si-lah arkadaşlığı” daha büyük sonuçlara gebeydi. Çanakkale’yi geçmek, “Çanakkale istihkâmatını hâk ile yek-sân etmek”, İstanbul’u almak için ge-len bu gemilere vurulan darbe “asûmandan inmiş bir ders”ti. İtalya’nın kendilerine katılması ile sevinen müttefiklere bu darbe ile sonucun değiş-meyeceği gösterilmişti. Meclis’te “Çanakkale İngiliz donanması için bir mezar olacaktır” diyen Mebusan Reisi Halil Beyin öngörüsü gerçekleş-iyordu. Ancak, sadece donanmaya değil, “koskoca” bir orduya mezar olu-yordu⁷⁷. Nitekim, İngiliz resmi tebliğleri de Türk mevzilerinin ele geçiril-mesinin “zor bir iş” olduğunu itiraf etmeye başlamıştı⁷⁸. Daily Telegraph’a göre sahilin en küçük ve göze görünmeyen bölgelerini “kilitli top” ve mit-ralyözle donatan Türkler, karaya asker çıkarmak üzere sahile yanaşan do-nanmayı “bir ateş kasırgası ile” karşılıyordu. Bu ateşin etkisinden kurtul-mak için gemilerin sahile yanaştırılmasından vazgeçilerek nakliye gemile-rinin sığ bölgelerde karaya oturtulması ve askerinin bu şekilde karaya çıka-rılması kararı da olumlu bir sonuç vermemiş, aksine büyük yitkilerle so-nuçlanmıştı. Üstelik Türk topları, toprak altındaki yolları kullanarak mev-zilerini sürekli değiştiriyor, bu nedenle müttefik topları etkili olamıyordu⁷⁹.

⁷⁵ Tanin, 28 Mayıs 1915 (15 Mayıs 1331), No: 2315.

⁷⁶ Tanin, 21 Mayıs 1915 (8 Mayıs 1331), No: 2308.

⁷⁷ “Siyaset: Çanakkale Muharebesinde Yeni Bir Safha”, Tanin, 28 Mayıs 1915 (15 Mayıs 1331), No: 2315.

⁷⁸ Tanin, 29 Mayıs 1915 (16 Mayıs 1331), No: 2314.

⁷⁹ Tanin, 29 Mayıs 1915 (16 Mayıs 1331), No: 2314.

Çanakkale'den gelen son haberlerin müttefiklerin amaçlarına ulaşmak konusundaki ümitlerini kırdığına dikkati çeken Tanin, müttefik kayıplarının Flander'da verilenden daha "vahim" olduğunu, ellerinde açık bir koydan başka bir şey olmadığını, çıkış noktası yapılacak bir limanları bulunmadığını, özellikle Alman denizatlılarının görünmesinden sonra oldukça zor bir durumda kaldıklarını belirtti⁸⁰. Morning Post, Türk ordusunun zannedildiğinden çok daha yetenekli olduğunu⁸¹, Jurnal gazetesinin Çanakkale muhabiri ise "Türk askerlerinin Balkan muharebelerinden beri askerlikte fevkâlade terakki ettiklerini" düşünüyordu⁸². Amerikalı bir gazeteci de Çanakkale'deki incelemelerinin ardından Daily Telegraph'a yazdığı makalede bu konuya dikkati çekti. Gelibolu yarımadasında "her bayır(ın) bir manga, her tepe(nin) bir kale" olduğunu vurgulayan gazeteciye göre, Türklerin askerî gücü, müttefiklerin iki katıydı. Balkan savaşında Türk askerinin "bir işe yaramadığı" gerçeği göz önüne alındığında Türk askerinin sayıca üstün olmasının bir anlamı olmamalıydı. Oysa bu kez Türkiye'de askerî yaşama ait her şey "mükemmel"di. Buna karşın İngiliz askerî harekâtı oldukça zor bir mevzi ve çıkış noktalarından idare edilmekteydi. Savaşı zora sokan etkenlerin başında su azlığı, ulaşım ve nakliye güçlükleri geliyordu. Temmuz ve Ağustos aylarında su daha önemli bir sorun olacaktı. Müttefiklerin kara çıkarmasından elde ettiği küçük başarıların da ancak donanmanın gücü ile olabildiğine dikkati çeken gazeteci, müttefiklerin harcadığı mühimmat karşısında Türk kaybının son derece az kaldığını da vurguladı. Örneğin Queen Elizabeth'in attığı yüzlerce mermiden yalnızca on taneşi Türk mevzilerine düşmüştü⁸³.

Kayıpların büyüklüğü müttefikleri kısa süreli bir sessizliğe itti⁸⁴. Bunda müttefiklerin asker ve malzeme eksikliği de etkili oldu. Haziran başlarında İngiliz askerî yetkilileri de bu eksiklikleri dillendirmeye başladı. Mühimmat sorunu ile Lord Kitchener, Lloyd George hatta bizzat fabrikaları gezen Kral yakından ilgileniyordu. Çanakkale'deki asker yoksunluğu ada-

⁸⁰ Tanin, 6 Haziran 1915 (24 Mayıs 1331), No: 2322.

⁸¹ Tanin, 3 Haziran 1915 (21 Mayıs 1331), No: 2319.

⁸² Tanin, 6 Haziran 1915 (24 Mayıs 1331), No: 2322.

⁸³ Tanin, 16 Temmuz 1915 (3 Temmuz 1331), No: 2362.

⁸⁴ Tanin, 30 Mayıs 1915 (17 Mayıs 1331), No: 2317; 31 Mayıs 1915 (18 Mayıs 1331), No: 2318; 3 Haziran 1915 (21 Mayıs 1331), No: 2321; 5 Haziran 1915 (23 Mayıs 1331), No: 2323.

lı Rumlardan paralı asker kaydı yapılarak giderilmeye çalışıldı. Ne var ki, Yunanistan'da Gunaris kabinesi "ölüm tuzağı" olarak nitelediği Gelibolu'da, Rum gönüllülerin "kırılmasına" izin vermedi. Adalardaki memurlara gönderilen emirlerle gönüllü kayıtlarının durdurulmasını istedi⁸⁵.

Bununla birlikte sömürgelerinde aldığı destekle eksikliklerini gideren müttefikler, 4 Haziran sabahı Seddülbahir'de geniş çaplı bir saldırı hareketini başlattılar. Muharebeler, Türk askerlerinin de karşı saldırıları ile iki gün boyunca sürdü. 6 Haziran'da gündeğümü ile Türk süngüsü yeni bir zafer kazandı.(Üçüncü Kirte Muharebesi)⁸⁶. Zaferdi, çünkü müttefikler uzun bir süre hazırlanarak yine büyük ümitlerle saldırıya geçmişti. Ancak, "halife-i zi-şânın arslan yürekli" askerlerince bu saldırı da boşa çıkarılmıştı. Tanin, saldırının önceden tahmin edildiğine dikkati çekti. Zira, Akdeniz'de, adalarda, Boğaz önlerinde gücünü hissettiren Alman denizaltıları, müttefiklere ilk darbeyi indirdiğinde İngiltere, Fransa ve Rusya'da büyük bir endişe ve öfke uyanmış, korku başlamıştı. Ancak, İngiliz Hükümeti'nin Boğazları terk edip gitmesi ya da boş durması olanaksızdı. Saldırı bu nedenle başlatılmıştı. Ne var ki "berrak yaz gecelerinin müphem karanlıkları arasında parlayan Osmanlı süngüleri düşmanın korkak taarruzunu" bir kez daha boşa çıkarmıştı. Tanin bu son saldırının sonuçlarının "pek hayırlı" olacağı kanısındaydı. Gerek tarafsız devletlerin, gerekse Üçlü İtilafa yakın olanların özellikle Bükreş gazetelerinin yorumlarında, İngilizler için Boğazlarda tutunmanın olanaksızlığı açıkça dillendiriliyordu. Bir hafta önce İngiliz gazeteleri ya boğaz harekâtından vazgeçmek ya da bu işi hızla bitirmek gibi iki seçenek sunarken, alınan yenilgiler bu işin hızla bitirilmesinin olanaksız olduğunu ortaya koymuştu. Zira "Çanakkaleyi müdafaa eden mertler düşmana bir avuç toprak bile vermemeye ahd etmişlerdi", İngilizler için yapıp yapmamakta özgür oldukları tek bir seçenek kalıyordu: "o da def olup gitmek(ti)"⁸⁷. Türk Orduları Kumandanı Liman von Sanders'e göre ise İngilizler, Türk askerinin savaşçı yapısını yeterince takdir edememiş, karşılığında Balkan savaşındaki Türk birlikleri bulunduğunu zannederek büyük bir "gaflete" düşmüştü.

⁸⁵ Tanin, 4 Haziran 1915 (22 Mayıs 1331), No: 2320.

⁸⁶ Tanin, 7 Haziran 1915 (25 Mayıs 1331), No: 2325.

⁸⁷ "Siyaset: Yeni Zafer", Tanin, 7 Haziran 1915 (25 Mayıs 1331), No: 2325.

Müttefiklerin kayıp ve yaralı sayısı günden güne artarken, Kahire ve İskenderiye'deki tüm hastaneler yaralılarla dolup büyük oteller ve kışlalar da hastaneye dönüştürülürken⁸⁸. Türk topçusunun baskısı da giderek artıyordu. Haziran ayı boyunca, gerek Arıburnu'nda, gerekse Seddülbahir'de yaptıkları saldırılarda önemli yitkilere uğrayan müttefikler⁸⁹, 13 Hazirandan itibaren Arıburnu cephesinde kötü kokulu gaz yayan patlayıcı maddeler kullanmaya başladı⁹⁰. Seddülbahir'de ise donanmasıyla Türk mevzilerini önce aralıklı ardından sürekli olarak bombaladı⁹¹. Ardından da aldıkları destek birlikleri ile 21 Haziranda geniş çaplı bir taarruza giriştiler. Sabah saat 05.00'de donanma dakikada yüz elli mermi atarak ateşi şiddetlendirdi. Piyadeler ise saldırıya geçerek Türk siperlerinden bir kısmını ele geçirdi. Müttefiklerin gece yarısına kadar "inatla" ve tekrar tekrar yinelediği saldırılara 21-22 Haziran gecesi ve 22 Haziranda gerek bu cephedeki Türk birlikleri, gerekse Anadolu sahil bataryalarının gülle yağmurları ile aynı şiddette yanıt verildi. Siperler sürekli el değiştirdi. Akşama doğru müttefiklerin elinde yüz metrelik bir siper kalmıştı. 22-23 Haziran gecesi Türk piyadelerinin yaptığı baskınla bu parça da geri alınarak müttefikler çıkış mevzilerine geri püskürtüldü. Zafer Türk askerini⁹². Aradan geçen beş gün süresince gerek yaralı taşıyan hastane gemilerinin çokluğu, gerekse savaş alanından kaldıramadıkları ölü yığınları dikkate alındığında müttefiklerin 21 Haziran muharebesinde (Birinci Kerevizdere Muharebesi) kayıplarının yedi binin üzerinde olduğu tahmin ediliyordu⁹³.

⁸⁸ **Tanin**, 8 Haziran 1915 (26 Mayıs 1331), No: 2326.

⁸⁹ **Tanin**, 8 Haziran 1915 (26 Mayıs 1331), No: 2326; 9 Haziran 1915 (27 Mayıs 1331), No: 2327; 10 Haziran 1915 (28 Mayıs 1331), No: 2328; 12 Haziran 1915 (30 Mayıs 1331), No: 2328; 14 Haziran 1915 (1 Haziran 1331), No: 2329; 14 Haziran 1915 (1 Haziran 1331), No: 2330; 16 Haziran 1915 (3 Haziran 1331), No: 2332; 17 Haziran 1915 (4 Haziran 1331), No: 2333; 18 Haziran 1915 (5 Haziran 1331), No: 2334.

⁹⁰ **Tanin**, 19 Haziran 1915 (6 Haziran 1331), No: 2335. Ellis Ashmead Bartlette de bir raporunda; oturmuş bir halde duran yedi Türk askerinin sanki uyuyor gibi göründüklerini, zira yedi askerden sadece birinde yara gördüğünü söyleyerek zehirli gaz kullanıldığını itiraf ediyor. Bkz. Ellis Ashmead Bartlett, **Çanakkale Gerçeği**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 193.

⁹¹ **Tanin**, 20 Haziran 1915 (7 Haziran 1331), No: 2336; 21 Haziran 1915 (8 Haziran 1331), No: 2337; 22 Haziran 1915 (9 Haziran 1331), No: 2338.

⁹² **Tanin**, 23 Haziran 1915 (10 Haziran 1331), No: 2339; 24 Haziran 1915 (11 Haziran 1331), No: 2340.

⁹³ **Tanin**, 26 Haziran 1915 (13 Haziran 1331), No: 2342.

23 Hazirandan itibaren her iki cephede karşılıklı top ve piyade muharebeleri yapıldı ise de müttefik topçularının Türk siperlerine zarar vermek için harcadığı çabalar sonuç vermedi⁹⁴. 27-28 Haziran gecesi Seddülbahir'deki Türk mevzilerini bombaladıktan sonra 28 Haziran sabahı saat 9.40'ta başlattıkları ileri harekât da Türk piyadesinin karşı saldırıları ile geriye atıldı. Müttefikler, iki hat siperlerini yitirdi. Anadolu bataryaları da verdiği destekle müttefiklerin çekilmesinde etkili oldu. Türk uçakları da Seddülbahir'de müttefiklere ait balon alanlarına attığı bombalarla zaferde pay sahibi oldu (Sığındere Muharebesi)⁹⁵.

Müttefiklerin gerek 29 Haziranda Seddülbahir'deki saldırılarını tamamlamak amacıyla yaptığı hücum, gerekse 29-30 Haziran gecesi Arıburnu'nda Türk merkez siperlerine yapmak istediği saldırı da kanlı bir şekilde durduruldu⁹⁶. Temmuz ayının ilk günlerinde Arıburnu'ndaki tek hareketlilik müttefiklerin hastane gemilerine yaptıkları yaralı nakliydirdi. Yaralılar, çatana ve mavnalarla üç büyük gemiye nakledilirken bu gemilere, üzerinde Kızılhaç işareti olmamasına karşın Türk tarafından ateş edilmedi. Seddülbahir'de ise karşılıklı siper savaşları sürdü⁹⁷. Yenişehir üzerinde uçan müttefik uçaklarının attığı bombalar ise Türk mevzilerine zarar veremedi⁹⁸. Müttefikler her iki cephedeki başarısızlıklarını Arıburnu cephesinde yeşil gaz yayan şarapneler endakt ederek ya da sivil yerleşime açık kasaba ve köyleri karadan ve havadan bombalayarak gidermeye çalıştı⁹⁹. Türk hatlarını yarmak için yapılan saldırılar da müttefiklerin ağır kayıpları ile sonuçlandı. Öyle ki yaralıların taşınmasına iki nakliye gemisi yeterli gelmemişti¹⁰⁰.

Türk ordusunun müttefiklere karşı elde ettiği bu üstünlük bölgedeki yabancı gazetecilerin gözünden kaçmadı. Daily Telegraph'ın İstanbul muha-

⁹⁴ Tanin, 23 Haziran 1915 (10 Haziran 1331), No: 2339; 24 Haziran 1915 (11 Haziran 1331), No: 2340; 25 Haziran 1915 (12 Haziran 1331), No: 2341; 26 Haziran 1915 (13 Haziran 1331), No: 2342; 28 Haziran 1915 (14 Haziran 1331), No: 2343; 29 Haziran 1915 (15 Haziran 1331), No: 2344.

⁹⁵ Tanin, 30 Haziran 1915 (16 Haziran 1331), No: 2345.

⁹⁶ Tanin, 1 Temmuz 1915 (18 Haziran 1331), No: 2347; 2 Temmuz 1915 (19 Haziran 1331), No: 2348.

⁹⁷ Tanin, 3 Temmuz 1915 (20 Haziran 1331), No: 2349.

⁹⁸ Tanin, 4 Temmuz 1915 (21 Haziran 1331), No: 2350.

⁹⁹ Tanin, 5 Temmuz 1915 (22 Haziran 1331), No: 2351; 8 Temmuz 1915 (25 Haziran 1331), No: 2354.

¹⁰⁰ Tanin, 7 Temmuz 1915 (24 Haziran 1331), No: 2353.

biri, gazetesine gönderdiği mektupla Türk askerini başarıya götüren nedenleri betimledi. Nara istihkamında Kumkaleye kadar bütün sahilin Türkler tarafından olağanüstü bir şekilde berkitildiğine, 18 Marttan bu yana her noktayı büyük bir beceriklilikle savunduklarına, bataryalarını ustalıklı gizlediklerine, boğaz bataryalarının önündeki suları bol mayınla döşeyerek donanmanın ilerleyişini önlediğine, her ilerleme girişimini mitralyözlerinin ateş yağmuru ile karşıladığına dikkati çekti. Buna karşın müttefik askerinin araziye tanımadığını ve Anadolu yönünde yerleştirilen bataryaların gücünü vurgulayarak harekâtın müttefiklerden daha çok özveri beklediğine işaret etti¹⁰¹. Bölgede bulunan bir Amerikalı gazeteci de müttefiklerin, Türk askerinin etkili ateşleri kadar susuzluk ve sıcakla mücadele ettiğini, sıcakların özellikle beyazları etkilediğini, su kaynaklarının kurumaya yüz tuttuğunu, depoların ise Türk ateşleri ile kullanılamaz duruma getirildiğini belirtti¹⁰². Müttefik ordusunun çok kayıp vermesinin nedeni yalnızca Türk ateşi, su yokluğu ve sıcak değil bizzat müttefiklerin kendisiydi. Müttefik topçusunun ateşleri kendi siperlerine düşüyordu¹⁰³.

Türk askerinin başarısı Viyana sefiri Hüseyin Hilmi Paşanın basına verdiği demece de yansıdı. Türkiye'nin savaşın sonucu hakkında beslediği ümitlerin, müttefiklerin savaşın başında beslediği ümidin çok üstünde olduğunu söyleyen Hüseyin Hilmi Paşa, başarıdan hiçbir endişeleri olmadığına, bu koşullarda tarafsız Balkan devletlerinin önünde, ya Türkiye'nin yanında yer almak ya da savaş sonuna kadar tarafsızlıklarını korumak seçenekleri bulunduğuna dikkati çekti¹⁰⁴. Oysa aynı günlerde İngiliz ve Fransız gazeteleri İstanbul'dan "Türklerin kovulacağı" iddiasını sürdürüyordu. Tanin, Türk askerinin başarıları karşısında bu iddiaların sürmesine ve kamuoylarının bu tür haberleri inanarak okumalarına anlam veremedi. İngiliz gazetelerinin, bir yandan on-on beş gün içinde Çanakkale'nin ele geçirileceğine işaret etmesi öte yandan Hükümetin, Rusya'ya Arkanjel yolu ile mühimmat nakletme kararını alması ve yüklemenin yapıldığını duyurması da "büyük bir çelişki" idi. Oysa, müttefiklerin "beğenmedikleri Arkanjel tari-

¹⁰¹ Tanin, 5 Temmuz 1915 (22 Haziran 1331), No: 2351.

¹⁰² Tanin, 7 Temmuz 1915 (24 Haziran 1331), No: 2353.

¹⁰³ Tanin, 8 Temmuz 1915 (25 Haziran 1331), No: 2354.

¹⁰⁴ Tanin, 8 Temmuz 1915 (25 Haziran 1331), No: 2354.

kini şimdi ihtiyara mecbur olmalarının sebebi Çanakkale'de tepelerine Osmanlı yumruğunun inmesinden başka bir şey değildi." Müttefikler, Rusların Galiçya'daki yenilgisini bölgeye biran önce yardım ulaştırarak telafi edebileceklerinin farkındaydı. Çanakkale'den ümidi kestikleri için de Arkanjel limanını kullanmayı yeğlemişlerdi. Türkiye ise Boğazları kapalı tutarak Rusları askerî malzemedен, İngiltere ve Fransa'vı gereksinim duyduğu buğdaydan yoksun bırakmıştı. Böylece, "insanîyet ve medenîyet düşmanı" olan "Mokof ejderi" savunmasız, İngiltere ve Fransa da çaresiz kalmıştı. Müttefiklerin tarafsız devletlerin kamuoylarını kendi lehlerine çevirmek için her türlü yola başvurmaları da onların "aczinin" göstergesiydi¹⁰⁵.

Müttefikler her ne kadar Rusya'ya kısa sürede ulaşmanın yollarını aramaya başladıysa da bu arayış, Çanakkale'de ilerleme isteklerini durdurmadı. 12 Temmuz sabahı hem Arıburnu'nda hem de Seddülbahirde oldukça şiddetli top ve tüfek ateşinin korumasında piyadelerini ileri sürdü. Ancak, karşı ateşle her iki cephede de çıkış noktalarına geri dönmek zorunda kaldılar¹⁰⁶. 13 Temmuz günü sabah ve öğleden sonra Seddülbahir'de Türk mevzilerine saldırılarını yinelediler, fakat karşı saldırı ve ardından gelen süngü savaşları sonucunda eski yerlerine geri atıldılar (İkinci Kerevizdere Muharebesi). Kaçmayı başaramayan on dört İngiliz, esir alındı. Anadolu sahil bataryaları ise ateşleri ile müttefik ilerleyişini destekleyen torpidoları kaçırmayı başardı¹⁰⁷. 18 ve 23 Temmuzda Seddülbahir'de Türk siperlerine yapılan iki hücum girişimi de sonuçsuz bırakıldı. Müttefik askerlerinin hemen tümü süngüden geçirildi. Kimi Fransız askeri de esir alındı.¹⁰⁸

Müttefik ordusunun üst üste uğradığı yenilgiler ve verilen kayıpların büyüklüğü karşısında Times, harekâta yapılan hatalara dikkati çekerek, sorumlu bulunduğu General Ian Hamilton'un görevden alınmasını istedi¹⁰⁹ İtalyan gazeteleri de Türklerin morallerinin son derece yüksek bulunduğuna,

¹⁰⁵ "Siyaset: Çanakkale ve Arkanjel", *Tanin*, 13 Temmuz 1915 (30 Haziran 1331), No: 2359.

¹⁰⁶ *Tanin*, 14 Temmuz 1915 (1 Temmuz 1331), No: 2360.

¹⁰⁷ *Tanin*, 15 Temmuz 1915 (2 Temmuz 1331), No: 2361.

¹⁰⁸ *Tanin*, 16 Temmuz 1915 (3 Temmuz 1331), No: 2362; 17 Temmuz 1915 (4 Temmuz 1331), No: 2363; 18 Temmuz 1915 (5 Temmuz 1331), No: 2364; 20 Temmuz 1915 (7 Temmuz 1331), No: 2366; 21 Temmuz 1915 (8 Temmuz 1331), No: 2367; 23 Temmuz 1915 (10 Temmuz 1331), No: 2369; 24 Temmuz 1915 (11 Temmuz 1331), No: 2370; 25 Temmuz 1915 (12 Temmuz 1331), No: 2371

¹⁰⁹ *Tanin*, 25 Temmuz 1915 (12 Temmuz 1331), No: 2371.

müttefiklerin boş yere ümit beslememeleri gerektiğine, ordunun verdiği kayıpların ise boşuna olduğuna dikkati çekti¹¹⁰. Gelibolu yarımadasındaki “kayalara” saldırmanın “cinnet” olduğu kanısında olan bir Amerikan gazetesinde İngilizlerin; Avustralyalıları “mermi ve kurşun yağmuru altında erittiği(ni)” düşünüyordu¹¹¹.

Tanın ise “Paskalya’da” İstanbul’da olacaklarını söyleyen ve 20. yüzyılın en gelişmiş savaş araçlarını kullanan müttefiklerin “üç koca ay” sonunda hiçbir başarıları olmadığını vurguladı. Olamayacağını iddia etti. İngiltere ve Fransa’nın Doğu’da dillere destan ünlerine Çanakkale’de bir darbe indirilmişti. O güne değin Avrupa baskısı altında ezilerek içerde ve dışarıda hareket özgürlüğünü yitiren Türkiye, Çanakkale’de müttefik ordularını denize döktükten, donanmasını denizin dibine gömdükten sonra özgürlüğünü yeniden kazanacak, Çanakkale, Fransız ve İngiliz basınında yalnızca “bir kabus” olarak anılacaktı. Yenilgi ve başarısızlıklarını ne kamuoylarından ne de dünyadan gizleyemeyen bu devletler aslında Çanakkale girişiminin kendileri için utançla sonuçlanacağını çoktan farkına varmışlardı. Ancak, çekilmek onlar için acizlik göstergesi olacağından, sömürgelerdeki Müslüman kanını akıtmak pahasına, başarı için “çalışıyormuş gibi” görünmeye devam edeceklerdi. Tanin, başarının hilafet merkezini savunan Türk ordusunda kalacağı inancındaydı. “İster karadan, ister denizden ve ister gökten, ister yerin ve denizin altından hücum etsinler”, Türk “yumruğu” her yerde kendilerini karşılayacak ve tepelerine inecekti¹¹².

Müttefiklerin aleyhine gelişen askerî harekât Hindistan kamuoyunda da olumsuz etkisini göstermeye başlamıştı. Halk ayaklanmış, pek çok İngiliz öldürülmüş, İngiliz mağazaları yağmalanmıştı¹¹³. Çanakkale’deki askerleri arasında dizanteri ve hummanın yayılması da müttefikleri, kamuoyları önünde güç durumda bırakıyordu¹¹⁴.

¹¹⁰ Tanin, 29 Temmuz 1915 (16 Temmuz 1331), No: 2375.

¹¹¹ Tanin, 31 Temmuz 1915 (18 Temmuz 1331), No: 2377.

¹¹² “Siyaset: Çanakkale Muharebesi”, Tanin, 23 Temmuz 1915 (10 Temmuz 1331), No: 2369.

¹¹³ Tanin, 31 Temmuz 1915 (18 Temmuz 1331), No: 2377; 4 Ağustos 1915 (22 Temmuz 1331), No: 2381.

¹¹⁴ Tanin, 31 Temmuz 1915 (18 Temmuz 1331), No: 2377.

Temmuz sonlarına doğru Türk ordusunun baskısı iyice arttı¹¹⁵. 26 Temmuzda Fransızların Maryot denizaltısı Çanakkale Boğazı'nda batırıldı ve mürettebatından 31 kişi esir alındı¹¹⁶. 31 Temmuz'da müttefiklerin Arıburnu'ndaki yoğun ateş ve lağım baskının ardından ilerleme girişimi büyük kayıpla sonuçsuz bırakıldı. Bozcaada'daki müttefik uçak hangarı ise bir Türk uçağı tarafından bombalandı¹¹⁷. Müttefikler bu baskılara 3 Ağustos'ta Ezine'deki¹¹⁸ ve Ağaderesi mevkiindeki hastaneleri bombalayarak yanıt verdi¹¹⁹. Zehirli gaz yayan mermiler kullanmayı sürdürdü. 6 Ağustos'ta Arıburnu'nda gemi ve kara topları ile Türk sol taraf siperlerine yoğun ve sürekli ateş açtıktan sonra hücum kolları ile bu siperlere saldırdı. Siperlerden bir kısmına girmeyi başardı. Akşamüzeri Türk karşı saldırısı siperlerin bir kısmını yeniden Türk tarafına kazandırdı (Kanlısirt Muharebesi). Seddülbahir'de aynı gün saat 14.00'te Sığındere güneyindeki Türk siperlerine karşı saldırıya geçen müttefikler, Türk ileri hatlarındaki bazı siperleri ele geçirdi. Akşama doğru Türk askerinin karşı saldırısı ile tüm siperler geri alındı. Esirlerin verdiği bilgilere göre saldırıya katılan müttefik alaylarının ikisinde ancak otuz-kırk kadar asker sağ kalabilmişti¹²⁰.

Müttefik ordusu, 6-7 Ağustos gecesi Gelibolu'ya hakim bir konumda bulunan Kocaçimen tepesini ele geçirmek ve buradaki Türk mevzilerini arkadan kuşatmak istedi. Kuvvetlerinden bir kısmını Saros Körfezi'nin kuzeyinde Karaçalı civarına, geri kalanını da Arıburnu'nun kuzeyinde iki mevkiye karaya çıkardı. Karaçalı'ya çıkarılan müttefik askerlerinin tümü püskürtüldü. Buna karşın Arıburnu'nun kuzeyine çıkan birlikler 7 Ağustos'ta donanmanın koruması altında ilerledi. Ancak akşamüzeri müttefikler “hiç beklemedikleri bir zamanda” Türk askerinin “müthiş bir yumruğunu yiyerek” bulunduğu hattan geri çekildi¹²¹. 8 Ağustos'ta ard arda yaptıkları

¹¹⁵ **Tanın**, 26 Temmuz 1915 (13 Temmuz 1331), No: 2372; 27 Temmuz 1915 (14 Temmuz 1331), No: 2373.

¹¹⁶ **Tanın**, 27 Temmuz 1915 (14 Temmuz 1331), No: 2373.

¹¹⁷ **Tanın**, 2 Ağustos 1915 (20 Temmuz 1331), No: 2379; 3 Ağustos 1915 (21 Temmuz 1331), No: 2380.

¹¹⁸ **Tanın**, 5 Ağustos 1915 (23 Temmuz 1331), No: 2382.

¹¹⁹ **Tanın**, 6 Ağustos 1915 (24 Temmuz 1331), No: 2383.

¹²⁰ **Tanın**, 8 Ağustos 1915 (26 Temmuz 1331), No: 2385; 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹²¹ **Tanın**, 9 Ağustos 1915 (27 Temmuz 1331), No: 2386; 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521. Türk ordusu Saros Körfezi'nden bölgeye yetiştirilen iki tümen ile yedekte bulunan güçlerini “Arafartalar Grubu” altında birleştirdi. 8 Ağustos'ta bu gurubun komutanlığına Arıburnu cephesinde bulunan 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal getirildi.

taarruzları da sonuçsuz kaldı¹²² 9 Ağustos günü Arıburnu'nun kuzeyinde giriştikleri saldırı da büyük kayıp verdirilerek kırıldı. Dördü subay olmak üzere elli esir alındı¹²³. Aynı gün sabahın ilk ışıkları ile Anafartalar'da saldırıya geçen Türk askerleri, yapılan süngü savaşları sonunda büyük bir zafer kazandılar (Birinci Anafartalar Muharebesi). Resmi tebliğlerde Anafartalar'la ilgili bilgi yer almadı. Tanin ise 9 Ağustos zaferi ile ilgili bilgileri çok sonra sütunlarına taşıdı.

Tanin'in Çanakkale Muhabiri 9 Eylül 1915 tarihiyle Anafartalar cephesinden gönderdiği mektupla zaferi, muharebelere bizzat katılan bir askerin ağzından verdi. Asker muharebeler sırasında Arıburnu'nda "beş bin Türkle yirmi beş bin İngilizli perişan ederek düşmana ilk darbeyi vurmak şerefini kazanan kumandanın ismiyle yad edilen tepeceğin ilerisinde" bulunmuştu. İzlenen strateji; düşmanı kendilerine doğru çektikten sonra kesin bir darbe vurmaktı. Bu nedenle müttefikler bir gece ilerlemeyi başarabilmişti. Taarruz öncesi komutanlar sürekli haberleşiyor, Garp komutanı fırka komutanlarına takviye birlikleri göndereceğini söylüyordu. Durum son derece nazikti ki müttefiklerin Kocaçimen'e çıkmak istediği haberi geldi. Kocaçimen tepesi yarımadanın her noktasına egemen bir konumda bulunduğu için çok önemliydi. Vakit gece yarısını geçiyordu. Kumandan, fırkanın ve alayların bulunduğu mevki hakkında olabildiğince açık ve ayrıntılı bilgi aldıktan sonra bir plân yapmış ve uygulamasını bizzat üzerine almıştı. Sabahleyin erkenden taarruz edilecek ve düşman kovulacaktı. Fakat kumandan soğukkanlılığını koruyor, "etrafındakilerin de sınırlarını kendisinininki gibi çelikleştirilmeye çalışarak": "Düşmanı tepeleyeceğiz, diyor. Fırkadan fırkaya, alaydan alaya koşuyor, çalışıyordu" Taarruz nihayet şafakla birlikte başladı. Aslî hedef Kocaçimen tepesi, Anafarta ovası, İsmail Bayırı idi. Harekât çeşitli noktalardan başlarken kumandanın cesaret veren sözleri tekbir sesleri arasında kayboluyordu. Müttefikler de zaman yitirmemiş, tutunduğu her noktayı berkitmiş, karşı saldırıya hazırlanmıştı. Ancak, Türk askeri yaşamını ortaya koymuştu. Bir yanda piyadeler hızla ileri atılırken, öte yandan topçularda müttefik hatlarını bombalıyordu. Buna karşın müttefiklerin

¹²² Tanin, 10 Ağustos 1915 (28 Temmuz 1331), No: 2387.

¹²³ Tanin, 11 Ağustos 1915 (29 Temmuz 1331), No: 2388.

topçuları harcadığı merminin çokluğuna oranla etkili olamıyor, mermi taneleri ya çok ilerde ya da geride patlıyordu. Müttefiklere son darbeyi vurmak üzere güçlü bir piyade birliğiyle ileri atılırken süvariler de çam ağaçları arasından çıkararak tepelere doğru adeta uçtu, yamaçta attan inerek avcıya yayıldı ve piyade desteği ile akşama doğru zafer çığlıklarının yükselmesini sağladı. “Düşman kaçıyor, nidası ağızdan ağıza dolaşıyor(du)” “Elbise-leri, parçalanmış, fakat kalbi neşve-i zaferle çarpan” Türk askerlerinin önünde tüfekleri, çantaları, kazmaları, kürekleri atarak sahile doğru kaçıyorlardı. Bazı mevkiye bunu da başaramıyor, kendilerini “dört taraftan kuşatılmış görüyorlardı”. Türk askerleri “düşmanı sahile sürmüştü”. “Karaya çıkan yüz bin askerın laakal nısfını gaib ettikleri muhakkaktı”. Türklerin kayıpları ise “çok az”dı¹²⁴.

Muharebeleri “bütün inceliği ile bir siper savaşı” olarak niteleyen Fransız Jurnal gazetesi de müttefiklerin karşı karşıya kaldığı olumsuzluklara dikkati çekiyordu. Müttefikler dağ, taş, kaya, toprak, uçurum her şeyi ele geçirmek, iki tarafı denizlerle çevrili dar bir alanı geçerek saldırı yapmak zorundaydı. Oysa cephenin darlığı manevra olanaklarını kısıtlıyordu. Buna karşın Türk siperlerinin her biri bir sanatçı elinden çıkmış kadar mükemmel, geniş, derin, hem sığınak hem de siper işlevlerini gören gerçek bir “labirent”e benziyordu¹²⁵. İklim de müttefikleri zor durumda bırakıyordu. Yağmurların az olması nedeniyle Haziran’da başlayan susuzluk giderek olumsuz etkisini artırıyor, buna rüzgârın müttefik birlikleri üzerine sürüklediği toz bulutları eklendikçe dayanmak olanaksızlaşıyordu¹²⁶. Buna karşın müttefikler, 10 Ağustos günü şafaktan itibaren saldırılarını birkaç kez yineledi. Conkbayırı’na kadar ilerledi. Ancak aynı gün Türklerin baskın saldırısı ve yaşanan süngü savaşları ile pek çok kayıp ve esir vererek geri çekilmek zorunda kaldı (Conkbayırı Muharebeleri)¹²⁷. 11 Ağustos’ta arka arkaya yaptığı üç saldırı da Türk karşı saldırıları ile püskürtüldü. Pek çok

¹²⁴ Tanin, 25 Eylül 1915, (12 Eylül 1331) No: 2433.

¹²⁵ Tanin, 14 Ağustos 1915, (1 Ağustos 1331) No: 2391.

¹²⁶ Tanin, 30 Ağustos 1915, (17 Ağustos 1331) No: 2407.

¹²⁷ Tanin, 9 Ağustos 1915 (27 Temmuz 1331), No: 2386. İngiliz mermilerinden saçılan misket Anafartalar Grubu Komutanı Kurmay Albay Mustafa Kemal Paşa’nın göğsüne bu muharebeler sırasında isabet ederek saatini parçalamıştır.

kayıp veren müttefikler beş yüz metre geriye atıldı. Türk piyadeleri, bir makineli tüfek ile iki yüze yakın tüfeği ele geçirdi¹²⁸. Türk birlikleri müttefiklerin, 15 Ağustosta Kireçtepe yönünde başlattıkları saldırıdan da istedikleri sonucu almalarını önledi ve müttefikler karşısındaki üstünlüğünü ortaya koydu (Kireçtepe Muharebeleri)¹²⁹.

Goltz Paşa da United Press Ajansı'na verdiği demecinde, Türklerin müttefikleri gerçekten zorladığı kanısındaydı. Müttefikler, Balkan savaşlarında aldığı ağır yenilgiden dolayı hemen tüm dünyanın zayıf olduğunu sandığı bir anda Türk ordusunun tüm gücü ve direnci ile karşı karşıya kalmıştı. Bu direncin de iki nedeni vardı. İlki, "ittihad-ı milli", İkincisi "mevcudiyet-i milliye" duygusuydu. Gerçek Türk ordusunun şimdi ortaya çıktığına, her bir askerin vatanının varlığı için savaştığına dikkati çeken Goltz Paşa'ya göre müttefikler bir "ateş" ve "çelik" siperi ile karşı karşıya kalmıştı¹³⁰. Savaş alanlarını dolaşan Tanin'in Rumeli muhabirine göre Anafarta ovasında çalılarla gizlenemeyen her açık toprak, yığın yığın müttefik askerleri ile örtülüydü. "Kana bayanmış ümidleri" ile "gafil avına çıkan" Hamilton "gafil yakalanmıştı"¹³¹.

Çanakkale'de Türk askerlerinin ardı ardına kazandığı zaferlerden Ordu Kumandanlığı da son derece memnundu. Harbiye Nazırı Enver Paşa kahramanlık destanının yaratıcısı olarak nitelediği şehit ailelerin çocuklarına bu kahramanlığı hatırlamaları dileğiyle "taziyetnameleler" gönderdi¹³². Enver Paşa, bu mektuplarla "bugünün intikamı yarının çocuklarında yaşat(mayı)" ümit ederken müttefikler de 21 Ağustosta karadan ve denizden yoğun bir top ateşi başlattı. Ardından Anafartalar cephesine saldırıya geçti¹³³. Ancak

¹²⁸ Tanin, 10 Ağustos 1915 (28 Temmuz 1331), No: 2387; 12 Ağustos 1915 (30 Temmuz 1331), No: 2389.

¹²⁹ Tanin, 17 Ağustos 1915 (4 Ağustos 1331), No: 2394.

¹³⁰ Tanin, 18 Ağustos 1915 (5 Ağustos 1331), No: 2395.

¹³¹ Tanin, 21 Ağustos 1915 (8 Ağustos 1331), No: 2398.

¹³² Şehitlere verilen nişanlarında eklendiği bu mektuplarda şöyle deniliyordu:

"..... bir Osmanlı askerine yakışan kahramanlık ve fedakarlıkla şehid oldu. Din-i celil-i İslâmın ve mukaddes vatanın müdafaası uğrunda hayatını feda edenlerin arkalarına bıraktıklarına düşen vazife ye's ve fütûr değil, kahr ve sürürdür. Bütün arkadaşlar gibi merhumun da kıymetli hatırası yalnız sizin değil, daha büyük ailesi olan ordunun elinde ebediyen saklı kalacağına ve intikamının düşmanlarımızdan alınacağına emin ve bununla müteselli olunuz. Muhterem şehidin bütün yakınları ve sevenleri için Allah'tan ecr ve sabr tazarru' ederim.

Başkumandan Vekili Enver"

Bkz. Tanin, 21 Ağustos 1915 (8 Ağustos 1331), No: 2398.

¹³³ Tanin, 23 Ağustos 1915 (10 Ağustos 1331), No: 2400.

büyük bir yenilgi ile ve pek çok kayıp vererek “nâlân ve perişan” çekilmek zorunda kaldı (İkinci Anafartalar Muharebesi). Türk siperleri önünde beş yüzün üzerinde askerini bıraktı. Bir subayı ile pek çok eri de esir düştü. 22 Ağustos’ta yaptıkları ikinci girişim de sonuçsuz kaldı¹³⁴. Müttefiklerin Gelibolu yarımadasında kalkıştığı son çıkarma hareketinde uğradığı kayıplara dikkati çeken Daily Cronical da, sonucu “korkunç bir gerçek” olarak değerlendirdi¹³⁵.

Anafartalar bölgesinde aldığı ikinci yenilginin ardından müttefikler Arıburnu cephesinde sessiz kalarak saldırılarını Seddülbahir’e yöneltti. Ancak burada da 24 ve 25 Ağustosta yapılan Türk karşı saldırıları ile kayıp vermeyi sürdürdü¹³⁶. 26-28 Ağustosta Anafartalar’da Kireçtepe ve Azmakdere’deki Türk mevzilerine karşı ateş korumasında yaptıkları üç ilerleme girişimi de başarılı olmadı. Üç gün sonunda müttefiklerin ölü sayısı on bini buldu¹³⁷.

Ağustos ayı sonlarına gelindiğinde müttefiklerin Arıburnu ve Anafartalar’daki büyük yenilgileri, özellikle İngiliz basınında, Hükümete yönelik eleştirileri artırdı. Times, Türk askerlerinin, başarısız olduklarında başkentleri İstanbul’u sonsuza değin kaybedeceklerini kavradığına, bu nedenle müttefik hücumları karşısında etten bir duvar ördüğüne dikkati çekti¹³⁸. 20 Ağustos tarihli baş makalesini Ashmead Bartlett’in Çanakkale’den gönderdiği rapora ayırdı. Son harekâtı yorumladı. İngiliz resmi tebliği ile raporu karşılaştırdı. 20 Ağustos tarihli İngiliz tebliği “Türkler buradaki ileri harekâtımızı tevkif ettiler” cümlesinden ibaretti. Oysa, İngiliz kuvvetlerinin Suvla Körfezi’ne yaptığı çıkarma harekâtının “Anzak mıntukasında” ileri yürüyüşünden bahseden, buradaki Türk askerini Plevne’deki Osman Paşa’nın “bahadır askerleri”ne benzeten Bartlett’in raporu, Gelibolu’da müttefik umutlarının söndüğünü ortaya koyuyordu. Times’a göre, İngiltere artık aciz kaldığını onaylamalıydı¹³⁹. Çanakkale’ye gereken her türlü asker ve

¹³⁴ **Tanın**, 24 Ağustos 1915 (11 Ağustos 1331), No: 2401; 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹³⁵ **Tanın**, 29 Ağustos 1915 (16 Ağustos 1331), No: 2406.

¹³⁶ **Tanın**, 27 Ağustos 1915 (14 Ağustos 1331), No: 2404.

¹³⁷ **Tanın**, 28 Ağustos 1915 (15 Ağustos 1331), No: 2405; 30 Ağustos 1915 (17 Ağustos 1331), No: 2407; 2 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹³⁸ **Tanın**, 22 Eylül 1915 (8 Eylül 1331), No: 2429.

¹³⁹ **Tanın**, 17 Eylül 1915 (4 Eylül 1331), No: 2425.

malzeme yığıldığı, hatta askerlik hizmetinin zorunlu hale getirilmesi yönünde çabaladığı halde istenen sonuç alınamamıştı. Zira, Çanakkale savaşı, başından sonuna kadar Londra'dan "hayalperestane bir surette" yönetilirken¹⁴⁰ Türk askerleri son derece başarılı bir şekilde yönetiliyordu.

Tanin gazetesinin güney cephesi muhabiri Cemil Hakkı Bey de, Türk ordusunun komutanından askerine kadar gösterdiği dirence dikkati çekti. Gelibolu yarımadasını tarihe armağan edilen bir "abide" olarak tanımladı. Türk askerinin burada tüm İslâm dünyasının hakkı için savaştığına, her kayayı, her taşı savunarak bir destan yarattığına dikkati çekti. Gelibolu'ya "Çelikkale" isminin verilmesini önerdi¹⁴¹. Tanin de Osmanlılığın ve İslamlığın onuru için savaşan Türk askeri için yardım kampanyası başlattı. "Kış geliyor. Bu aydan sonra yavaş yavaş soğuklar, yağmurlar, rüzgârlar ve sonra karlar, fırtınalar birer birer icrai hükme başlayacak" diyen gazete kar üstünde, yağmur altında yatmak ve soğukla mücadele etmek zorunda kalacak askere karşı ulusu göreve çağırdı. Türk ulusunu sevindiren, heyecan ve onur duyguları ile dolduran, yaptığı fedakârlığı bile düşünmeksizin vatan uğrunda can ve kan veren askere gönderilecek küçük bir hediyenin önemi-ne dikkati çekti. Zira hediye, bütün bir ulusun; kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, çocuğuyla düşmanı yenmek için birlik olduğunun göstergesiydi. Onlara hem moral verecek hem de gereksinimlerini karşılayacaktı. Yapılması gereken Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni desteklemektir. Gücü yetenler askerinin gereksinim duyduğu pamuklu gömlek, avcı yeleği, çorap, kuşak, eldiven gibi giyecekleri kendi olanakları ile hazırlayıp Cemiyete vermeliydi. Bunları alamayacak olanların da yapacağı işler az değildi. Tanin özellikle "şefkat ve gayretlerini" her zaman göstermiş olan kadınlara seslendi. Cemiyetin elindeki malzemeyi işlemeye çağırdı. Geçimlerini çalışarak kazananlara ise Cemiyet uygun bir ücret verebilecekti. Gazetenin ümidi, ücret karşılığı çalışmak isteyenlerin az olması yönündeydi¹⁴².

Bu çağrı, tüm ülkede olumlu yanıt bulurken Gelibolu yarımadasında Eylül ayından itibaren karşılıklı ateşler ve süngü savaşları devam etti. Lağım-

¹⁴⁰ **Tanin**, 14 Eylül 1915 (1 Eylül 1331), No: 2422.

¹⁴¹ **Tanin**, 15 Eylül 1915 (2 Eylül 1331), No: 2423.

¹⁴² "Siyasa. Askerlerimizi Düşünelim", **Tanin**, 31 Ağustos 1915 (18 Ağustos 1331), No: 2408.

lar patlatıldı¹⁴³. Gerek Seddülbahir’de gerekse Anafartalar’da ve Arıburnu’nda Türk topçunun ateşleri ve piyadenin ileri harekâtları ile müttefik kayıpları sürdü. 4 Eylül’de İngilizlerin E7 denizaltısı Çanakkale’de batırıldı. Üç subay ve yirmi beş erden oluşan mürettebatının tümü esir alındı¹⁴⁴.

1915 yılı Ekim ayı başında müttefiklerin Çanakkale’de yüz yüze kaldığı bu güç koşullar, ardı ardına gelen yenilgi ve kayıplar Osmanlı Hükümeti’nin zafere olan inancını artırdı. 5 Ekim 1915 tarihli Meclisi Mebusan toplantısına da bu duygu egemen oldu. Meclisi Mebusan Başkanı Halil Bey, yaptığı konuşma ile Çanakkale’nin geçilemeyeceği hakkındaki inancının ve ümidinin gerçekleşmiş olmasından dolayı duyduğu gururu dile getirdi. Savaşın kısa bir tarihçesini yapan Enver Paşa ise Balkan savaşlarından kurtarılabilen “enkaz”ın bir yıl gibi kısa bir sürede toparlandığına ve Türklerin “kendi yağıyla kavrularak” başarıya ulaştığına dikkati çekti. Barış imzalanmadan önce ülke topraklarında tek bir düşman askeri kalmayacağını ve “hatta daha öteye, ilerilere bile gidilebileceğini” garanti etti. Enver Paşa’nın bu düşüncelerini paylaşan Tanin de, savaş alanlarında zafer kazanan silahların, siyasette de nüfuz sahibi olacağını, böylece “şimal denizlerinden Basra körfezine” olan amacın gerçekleşmiş olacağını belirtti¹⁴⁵.

Meclis’teki bu zafer havası boşuna değildi. Zira, Alman ve Avusturya-Macaristan ordularının Sırbistan’a saldırması üzerine, 7 Ekim’de General Hamilton ve General d’Amade’ın taburlarının bir kısmı Selanik’e gönderilmişti. Tanin’e göre bu gelişme, İtilâf Devletleri’nin Çanakkale’yi boşaltmalarının başlangıcı, Türk hilâlinin, Türkleri hor gören İngiltere’ye ve Fransa’ya indirdiği müthiş bir darbeydi¹⁴⁶. Ajanslar ve gazeteler de müttefiklerin çekilme hazırlıkları içinde olduğunu doğruluyordu. Sokulu gazetesi muhabiri Londra’dan gazetesine çektiği telgrafta, Çanakkale’deki hare-

¹⁴³ **Tanin**, 5 Eylül 1915 (23 Ağustos 1331), No: 2413; 7 Eylül 1915 (25 Ağustos 1331), No: 2415; 8 Eylül 1915 (26 Ağustos 1331), No: 2416; 9 Eylül 1915 (27 Ağustos 1331), No: 2417; 10 Eylül 1915 (28 Ağustos 1331), No: 2418; 11 Eylül 1915 (29 Ağustos 1331), No: 2419; 12 Eylül 1915 (30 Ağustos 1331), No: 2420; 14 Eylül 1915 (1 Eylül 1331), No: 2422; 15 Eylül 1915 (2 Eylül 1331), No: 2423; 16 Eylül 1915 (3 Eylül 1331), No: 2424; 17 Eylül 1915 (4 Eylül 1331), No: 2425; 19 Eylül 1915 (5 Eylül 1331), No: 2427; 24 Eylül 1915 (10 Eylül 1331), No: 2432..

¹⁴⁴ **Tanin**, 6 Eylül 1915 (24 Ağustos 1331), No: 2414.

¹⁴⁵ “Siyaset: Dünkü Celse”, **Tanin**, 6 Teşrinievvel 1915 (23 Eylül 1331), No: 2444.

¹⁴⁶ **Tanin**, 8 Teşrinievvel 1915 (25 Eylül 1331), No: 2446.

kâtin “kesin bir hezimetle” son bulduğuna¹⁴⁷, İngiliz ve Fransız üst düzey askeri görevlilerinin katılımı ile yapılan toplantıda Sırbistan’a yardım etmek için tek çarenin; Çanakkale taarruzunu savunmaya çekmek, hatta olabilir-se büsbütün sonlandırmak ve Çanakkale’de bulunan birliği yola çıkarmak konusunda uzlaşmaya varıldığına dikkati çekti¹⁴⁸. Müttefik kamuoylarının Çanakkale’den çekilme düşüncesine hazırlandığını da ekledi¹⁴⁹. Çekilme haberleri Avustralya’da da büyük yankı buldu. Çanakkale’de “yüz binlerce” Avustralya askerinin boş yere feda edildiğine dikkati çeken gazeteler, harekâtın yeterli ve gerekli hazırlıklar yapılmadan başlatıldığını iddia ederek sorumluların cezalandırılmasını istedi¹⁵⁰.

Gerek müttefik gerekse tarafsız ülke basını, Çanakkale’den çekilme kararına gerekçe olarak müttefiklerin Sırbistan’a yardım etme amaçlarını öne sürüyordu. Tanin bu nedeni benimsemedi. “Osmanlıların demir yumruğu altında şaşalayıp kal(an)” müttefiklerin, Gelibolu’daki “ölüm tuzağından” yakayı sıyırmak için zaten fırsat kolladığına, Avusturya-Macaristan ile Almanya’nın Sırbistan üzerine yürümesi ile uygun zemini bulduklarına işaret ederek¹⁵¹ Türk askerlerinin çekilme gerçekleşinceye kadar da baskını sürdürdüğünü belirtti¹⁵².

Ekim ayının ortalarına gelindiğinde müttefikler gerek karadan gerekse denizden, buldukları mevzilerden ateş etmeyi yeğliyordu. Aralıklarla yaptıkları hücum girişimleri ise Türk topçularının ateş menziline girdiği anda durduruluyor ve büyük kayıp verdirilerek geri itiliyordu. Türk piyadeleri ise yaptıkları baskınlarla müttefiklerin insan ve malzeme kayıplarını artırıyor, küçük de olsa geri çekilmelerini sağlıyordu¹⁵³. 30 Ekim’de Fran-

¹⁴⁷ **Tanin**, 21 Teşrinievvel 1915 (8 Teşrinievvel 1331), No: 2459.

¹⁴⁸ **Tanin**, 12 Teşrinievvel 1915 (29 Eylül 1331), No: 2450.

¹⁴⁹ **Tanin**, 13 Teşrinievvel 1915 (30 Eylül 1331), No: 2451.

¹⁵⁰ **Tanin**, 20 Teşrinievvel 1915 (7 Teşrinievvel 1331), No: 2458.

¹⁵¹ **Tanin**, 27 Teşrinievvel 1915 (14 Teşrinievvel 1331), No: 2465.

¹⁵² **Tanin**, 23 Teşrinievvel 1915 (10 Teşrinievvel 1331), No: 2461; 24 Teşrinievvel 1915 (11 Teşrinievvel 1331), No: 2462; 25 Teşrinievvel 1915 (12 Teşrinievvel 1331), No: 2463; 26 Teşrinievvel 1915 (13 Teşrinievvel 1331), No: 2464; 27 Teşrinievvel 1915 (14 Teşrinievvel 1331), No: 2465; 28 Teşrinievvel 1915 (15 Teşrinievvel 1331), No: 2466; 29 Teşrinievvel 1915 (16 Teşrinievvel 1331), No: 2467; 30 Teşrinievvel 1915 (17 Teşrinievvel 1331), No: 2468.

¹⁵³ “Siyaset: Bulgaristan’ın İştirakinden Sonra”, **Tanin**, 18 Teşrinievvel 1915 (5 Teşrinievvel 1331), No: 2456.

sızların Turkuaz isimli denizaltısı Çanakkale'de Türk topçularının ateşi ile batırıldı. İki subay ve yirmi dört erden oluşan mürettebatının tümü esir alındı¹⁵⁴. Türk topçularının "nişancılıktaki mahareti"nin güzel bir örneği olan Turkuaz kısa süre içinde denizden çıkarılıp İstanbul'a çekildi. On gün içinde onarımı tamamlanan denizaltı için 10 Kasım'da Bahriye Nezaret'i'nin bulunduğu Camialtı Meydanı'nda bir tören yapıldı. Saat 14.30'da başlayan törende bahriye mızıkası, itfaiye ve donanmadan oluşturulan kıtalar, devlet adamları ve ileri gelenler, bir bölük Alman ve bir bölük Türk askeri hazır bulundu. Başkumandan vekili Enver Paşa, denizaltının yeni isminin yazılı olduğu örtüyü kaldırdı. "Müstehib Onbaşı". Denizaltıya, onu yaralayarak Türk ordusuna kazandıran Bursa'nın Yenişehir kazasından Necip oğlu Müstehib Onbaşı'nın ismi verilmişti¹⁵⁵.

5 Kasımda ise iki ay önce cepheye getirilen E20 isimli İngiliz denizaltısı Çanakkale'de batırıldı. Otuz kişilik mürettebatından üç subay ile altı er esir alındı¹⁵⁶. Mütteliklerin gerek Seddülbahir, gerekse Anafartalar ve Arburnu'nunda ilerleme çabaları sonuçsuz kaldı¹⁵⁷. 22 Kasımdan itibaren tüm cephelerde karşılıklı ateş sürerken, Çanakkale cephesine gelen Lord Kitchener'de Mondros'ta bir askeri meclis topladı. Atina sefirinin de katıldığı bu toplantıda aldığı bilgiler cepheyi boşaltma kararında etkili oldu¹⁵⁸. Toplantıya katılan Fransız Generali Berloyoti de Jurnál gazetesine verdiği demeçte; "ikinci bir Cebelitarık yaratmak amacıyla yapılan Çanakkale seferinin" tamamen sonuçsuz kaldığını belirtti. İstanbul-Berlin yolunun açılması ile büyük bir tehlike ile yüz yüze kaldıklarına dikkati çekerek Seddülbahir'in ertelenmeksizin boşaltılması gerektiğini ve bölgedeki askerin Selanik'e çekileceğini açıkladı¹⁵⁹.

¹⁵⁴ **Tanin**, 31 Teşrinievvel 1915 (18 Teşrinievvel 1331), No: 2469.

¹⁵⁵ **Tanin**, 10 Teşrinisani 1915 (28 Teşrinievvel 1331), No: 2479; 11 Teşrinisani 1915 (29 Teşrinievvel 1331), No: 2480.

¹⁵⁶ **Tanin**, 13 Teşrinisani 1915 (31 Teşrinievvel 1331), No: 2482.

¹⁵⁷ **Tanin**, 8 Teşrinisani 1915 (26 Teşrinievvel 1331), No: 2477; 9 Teşrinisani 1915 (27 Teşrinievvel 1331), No: 2478; 10 Teşrinisani 1915 (28 Teşrinievvel 1331), No: 2479; 11 Teşrinisani 1915 (29 Teşrinievvel 1331), No: 2480; 12 Teşrinisani 1915 (30 Teşrinievvel 1331), No: 2481; 13 Teşrinisani 1915 (31 Teşrinievvel 1331), No: 2482; 15 Teşrinisani 1915 (2 Teşrinisani 1331), No: 2484; 16 Teşrinisani 1915 (3 Teşrinisani 1331), No: 2485; 17 Teşrinisani 1915 (4 Teşrinisani 1331), No: 2486; 18 Teşrinisani 1915 (5 Teşrinisani 1331), No: 2487.

¹⁵⁸ **Tanin**, 22 Teşrinisani 1915 (9 Teşrinisani 1331), No: 2491.

¹⁵⁹ **Tanin**, 27 Teşrinisani 1915 (14 Teşrinisani 1331), No: 2496.

Ard arda yapılan toplantılar, yetkili ağızlardan gelen açıklamalar ve basına yansıyan haberler müttefiklerin, harekâtın geleceği konusundaki ümitlerini yitirmeye başladığının göstergesiydi. Buna karşın müttefikler, tüm cephelerde uzaktan donanmasının ateşi ile aralıklı baskılarını sürdürdü.¹⁶⁰ Anafartalar'da ve Arıburnu'nda yoğunlaşan bu baskılara Türk ordusu da yeni bir taarruzla yanıt vermek istedi. Hazırlıklarını tamamladı. Ancak saldırı yapacak müttefik birliklerini bulamadı. Müttefikler, 19-20 Aralık gecesi 'İstanbul'u da etkisine alan yoğun sisten yararlanarak' bölgeyi boşaltmıştı¹⁶¹. 'Beş adım ilerisi görülemeyecek derecede' yoğun olan sisin uzun süre devam etmesi nedeniyle müttefiklerden çok fazla esir alınmamıştı. Müttefikler ancak sis sayesinde "yakasını kurtarabilmişti". Ele geçirilen sağlık malzemeleri başına da bir nöbetçi dikilmişti¹⁶². Boşaltılan bölgelerde, zeminliklerde poker kağıtları, viski bardakları, meyve suyu kutuları ve konserveler bırakılmıştı¹⁶³. 25 Nisanda Arıburnu'na çıkmış olan müttefikler bu sahilde 229 gün kalabilmişti. Anafartalar'da geçirdiği süre ise 135 gündü. Yitiklerine gelince, İngiltere Başbakanı'nın yaptığı açıklamalara göre yalnız İngiliz kayıplarının miktarı doksan altı binin üzerindeydi. Tanin'e göre ise toplam kayıp iki yüz elli bin civarındaydı¹⁶⁴.

20 Aralık 1915 Pazartesi günü öğleden sonra bütün İstanbul'da ağızdan ağza, kulaktan kulağa "düşmanları denize döktük" müjdesi iletiliyordu. Zafer haberine uzun zamandır hazırlıklı olan İstanbul'da bu müjde davullarla duyuruldu. Resmi tebliğleri beklemeyen akşam gazeteleri baskılarını yapınca halk, gazeteleri "kayıp" başladı.

"Anafartalarda ve Arıburnu'nda tek bir nefer bile kalmamış, topçularımızın iki gün mütemadiyen devam eden ateşi altında şaşırıp kalan düşman aylardan beri tecrübe ettiği süngünün de parıldamaya başladığını görünce artık kaçmaktan başka çare kalmadığını anlamış, evvelki gece ve sa-

¹⁶⁰ Tanin, 5 Kanunuevvel 1915 (22 Teşrinisani 1331), No: 2504; 6 Kanunuevvel 1915 (23 Teşrinisani 1331), No: 2505; 7 Kanunuevvel 1915 (24 Teşrinisani 1331), No: 2506; 8 Kanunuevvel 1915 (25 Teşrinisani 1331), No: 2507; 9 Kanunuevvel 1915 (26 Teşrinisani 1331), No: 2508; 10 Kanunuevvel 1915 (27 Teşrinisani 1331), No: 2509; 14 Kanunuevvel 1915 (1 Kanunuevvel 1331), No: 2513

¹⁶¹ Tanin, 21 Kanunuevvel 1915 (8 Kanunuevvel 1331), No: 2520.

¹⁶² Tanin, 21 Kanunuevvel 1915 (8 Kanunuevvel 1331), No: 2520.

¹⁶³ Tanin, 1 Kanunusani 1915 (19 Kanunuevvel 1331), No: 2531.

¹⁶⁴ Tanin, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

bahleyin İstanbul'u da örten sisten istifade ederek çekilmeğe başlamış. Sis! Düşmanlar ilk taarruzda da bundan istifade etmişler, kaçarken de hep bu sayede kurtulmuşlardır!”

Gazeteleri okuyanlar grup grup bunları konuşuyor, Seddülbahir’de kalan müttefik askerlerinin de yakında aynı akıbete uğrayacağına olan inançla artık “Çanakkale meselesinin bitmiş olduğu” sonucuna ulaşıyordu. Tanin de “kahraman askerlerin düşmana karşı en son darbeyi indirecekler(i)” günü bekliyordu¹⁶⁵.

21 Aralık günü İstanbul bayraklarla donatılmıştı. Şehirde adeta bir bayram havası vardı. Yüzler gülüyordu. Halkı, omuzlarındaki yükün birden bire kalkıvermesine benzeyen bir rahatlama duygusu kaplamıştı¹⁶⁶. Ulusal ajans aracılığı ile tüm yurda duyurulan zafer haberi halkı sevince boğdu. Edirne’de Alman ve Avusturya-Macaristan konsolosları valiyi ziyaret ederek tebriklerini sundu. Belediye başkanı ise Edirne halkı adına Enver Paşa’ya kutlama telgrafı çekti. Aynı gece Edirne’de fener alayı düzenlendi. Alay, Avusturya konsoloshanesine giderek teşekkürlerini sundu. Eskişehir’de her yer donatıldı. Şenlikler yapıldı. Akşamüzeri İdadi, Turan Numune Mektebi ve diğer okullarla birlikte, izciler ve halkın katılımı ile fener alayı düzenlendi. Mızıkanın çaldığı marşlar ve öğrencilerin söylediği vatan şarkıları ile tüm şehir dolaşıldı. Zafer, bayraklarla donatılan Trabzon, İzmir ve İnegöl’de de fener alayları ile kutlandı¹⁶⁷.

Osmanlı Devleti’nin karşı karşıya kaldığı savaşta en yaşamsal önemi Çanakkale ve Gelibolu cephesine verdiğine dikkati çeken Tanin, “son perdenin” açılmış olmasından dolayı mutluydu. Zafer Türklere, dünyada onurlu bir yer açmıştı. Müttefikler, Çanakkale hareketına girişmemiş olsaydı, bu hakı saygınlık kazanılamayacaktı. Çanakkale’den başka herhangi bir cephede elde edilecek maddî kazançlar ne kadar büyük olursa olsun manevî etkileri çok sönük kalacaktı. Oysa Çanakkale’deki sonuç, Kafkasya ve Mısır’da elde edilecek olanlardan çok daha fazla manevî bir etki yaratmış-

¹⁶⁵ Hüseyin Cahit, “Yine Buyurunuz Efendiler!”, *Tanin*, 10 Kanusani 1916 (28 Kanunuevvel 1331), No: 2540.

¹⁶⁶ *Tanin*, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹⁶⁷ *Tanin*, 23 Kanunuevvel 1915 (10 Kanunuevvel 1331), No: 2522.

ti. Türklerden ve silah arkadaşlarından başka herkesin, İstanbul'a girileceği iddia edilen on beş günlük sürenin sonunu beklediği, müttefiklerin bu sonuçtan son derece emin olduğu, üzerine Türkçe "yüz yirmi kuruş gümüş akçe" damgasıyla özel banknotlar hazırlayarak gemilerdeki tayfalara, yarımadaya çıkarılan askerlere İstanbul'da kullanmaları için dağıttığı göz önüne alındığında bu zaferle yalnız bütün savaş kazanılmakla kalmamış, gelecek için "her türlü fütuhatın manevî temelleri" de atılmıştı¹⁶⁸. Osmanlı tarihi, İngiliz ve Fransızların "çamurlu bir alınla, şark kapılarından kovuldukları" yeni bir gün kazanmıştı. İstanbul'un fethi tarihte nasıl yeni bir devir açmışsa, savunulması da bir başka dönemin başlangıcı olmuştu. On ay devam eden mücadelede her gün Türkiye için ayrı bir zaferdi. Zira her başarısızlığı ile "kuduran", İngiliz asilzadelerinden, Fransız sosyalistlerinden, Afrika'nın "yamyamlarından", Hint Mecusilerine kadar dört bir yandan asker toplayan, zehirli gazları yeterli görmeyip, dom dom kurşunu atarak "vurduğunu öldürmeye azmeden" müttefikler, Türk'ün göğsünde paralanmıştı. Bu gün o göğüs ne kadar yükseltile yeriye. Zira hiçbir ulus, Türkler kadar "sabır", "metanet", "mukavemet" göstermemişti. Anafartalar'da başlayan zafer dalgası, yarın Seddülbahir'i "sonra ötesi(ni), bir kere daha ötesi(ni); Osmanlı bayrağının şanlı dalgalarını kucaklamak için açılan ülkeler(i)" saracaktı¹⁶⁹.

Zafer, İttifak Devletleri arasında da yankı buldu. Hemen tüm Alman gazeteleri Çanakkale'den çekilişin İngiltere'nin bütün dünyada nüfuz ve saygınlığına bir darbe vurduğu kanısındaydı. İngiltere, Müslüman bir devlete yenilmiş olmasının etkisini sömürgelerinde hissedecek, Gelibolu'daki askerî hezimet daha büyük siyasal bir hezimetle son bulacaktı. Türkiye ise bu savaşta, artık genel saldırı konusunda da etkili olabileceğini kanıtlamış, başlanmış olan yeni binasını tamamlamak için maddî ve manevî temeli oluşturmuştu. Alman basını, boşaltma işleminin Avam Kamarası'nda alkışlarla karşılanmasını da ciddiye dışı buldu¹⁷⁰.

¹⁶⁸ "Siyaset: Müdafaa'nın Manevî Kıymeti", **Tanin**, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹⁶⁹ "Siyaset: Zafer Günü", **Tanin**, 21 Kanunuevvel 1915 (8 Kanunuevvel 1331), No: 2520.

¹⁷⁰ **Tanin**, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521; 23 Kanunuevvel 1915 (10 Kanunuevvel 1331), No: 2522.

Viyana gazeteleri Çanakkale’de müttefiklerin son hesaplarının görüldüğü kanısındaydı. Buna karşı elde edilen başarıyı Berlin-Viyana-İstanbul yolunun açılmasına ve Türkiye’ye aktarılan askerî malzemeye bağladı¹⁷¹.

Müttefiklerin İstanbul’u kısa sürede ele geçireceğine herkesin inandığına, hatta Fitzmaurice’in bile İstanbul’a vali sıfatıyla gitmek üzere yol çantası hazırladığına dikkati çeken Bulgar gazetesi, Çanakkale’den çekilecek Osmanlı ordusunun Süveyş’e yürütmesine hiç kimsenin engel olamayacağını ve zaferin İslâm dünyasını etkisine alacağını düşünüyordu. İngiliz nüfuz ve onurunun “zir-ü zeber” olacağı kesindi¹⁷². Kampana gazetesi ise “Çanakkale Firarı” başlığı altında ‘İstanbul’a doğru arslan gibi hareket edip kedi gibi fırar’ eden müttefiklerin Çanakkale’yi üç nedenle boşalttıklarına dikkati çekti. İlki, Çanakkale hareketi önceden iyice düşünülmüş bir plâna sahip değildi. İkincisi, Viyana ve İstanbul yolunun açılması üzerine Mısır’a karşı yapılacak saldırı tüm dehşeti ile İngilizlerce anlaşılmıştı. Üçüncüsü, Selanik’e yardım etmek gerekiyordu¹⁷³.

Müttefiklerin Anafartalar ve Arıburnu’ndan çekilmesi ile birlikte İngiliz basını da hükümete yönelik eleştirilerle sesini yükseltmeye başladı. Çanakkale savaşlarının 9 Kasım’a kadar subay ve er olmak üzere 106 bin ölüye mâl olduğuna, 90 bin askerin savaş dışı kaldığına ve bu hareket için 200 bin kişinin feda edildiğine dikkati çeken gazeteler sorumluların cezalandırılmasını istedi¹⁷⁴. Times gazetesi, “Gelibolu hezimetini”ni İngiltere’nin o güne dek karşı karşıya kaldığı hezimetlerin en büyüğü olarak değerlendirdi. Daily Mail ise çekilmeyi, hükümetin Gelibolu seferini başlatmakla yaptığı hatayı anlamış olduğunun bir göstergesi olarak yorumladı¹⁷⁵. İsveç basını ise çekilmenin İslâm dünyasına büyük etkisi olacağını ve İngiltere’nin dünyadaki saygınlığını zedeleyeceğini düşünüyordu¹⁷⁶.

Tanın’e göre, zaferin dışarıdaki yankıları ülkedekine oranla çok daha büyüktü. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan basını Türk kahra-

¹⁷¹ Tanin, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹⁷² Tanin, 24 Kanunuevvel 1915 (11 Kanunuevvel 1331), No: 2523.

¹⁷³ Tanin, 27 Kanunuevvel 1915 (14 Kanunuevvel 1331), No: 2526.

¹⁷⁴ Tanin, 24 Kanunuevvel 1915 (11 Kanunuevvel 1331), No: 2523.

¹⁷⁵ Tanin, 23 Kanunuevvel 1915 (10 Kanunuevvel 1331), No: 2522.

¹⁷⁶ Tanin, 24 Kanunuevvel 1915 (11 Kanunuevvel 1331), No: 2523.

manlığını ve azmini takdir ediyordu. Zafer “alelade önümüze çıkıvermiş bir düşmana karşı kazanılmış bir şey değil, belki de bizim tarihî ve en kuvvetli düşmanlarımıza karşı indirdiğimiz darbedir” diyen gazeteye göre, bu zaferle yalnızca Fransa ve İngiltere yenilmemiş, boğazların tarihsel düşmanı Rusya da devrilmiş, Büyük Petro’nun vasiyeti sonsuzluğa gömülmüştü. Buna karşın zafer olumsuz etkilerini en çok İngiltere’de gösterecekti. Gelibolu’da Türk askeri, Doğu uluslarının yenilmez zannettikleri İngiltere’nin yalnızca inadının değil modern araçlarının da işe yaramayacağını göstermiş, “kendi azmiyle kendini kurtaran Türk” diğer “mazlumlar” için de örnek olmuştu. Çanakkale zaferinin en önemli etkisi de bu olacaktı¹⁷⁷.

Tanin, İngilizlerin, Anafartalar ve Arıburnu’ndan pek az kayıpla geri çekilmelerini bir başarı olarak göstermelerine de karşı çıktı. Türkler, İngilizler gibi savaşın insanî ve hukuksal kurallarını ayaklar altına almadığı için müttefikler kayıp vermemişti. Zira, müttefikler çekilirken de Kızılhaç bayrağının gölgesine sığınmıştı. Buna karşın Türkler, Kızılhaç bayraklarına hürmet etmiş ve nakliyyeyi ateşle taciz etmemişti. İngilizler, çekilmelerindeki temel başarıyı Kızılhaç işaretlerine borçlu olduklarını asla unutmayacak ve “bu işaretin kırmızı aksi daima yüzlerine çarpacaktı..”¹⁷⁸.

Anafartalar ve Arıburnu’nu boşaltılmasından sonra müttefikler gerek donanması gerekse uçakları ile tacizlerini sürdürdü¹⁷⁹. 21 Aralıktan itibaren Anafartalar ve Arıburnu’nda “ganimetler” toplanmaya başladı¹⁸⁰. Müttefik kruvazörleri 25 Aralıkta terk ettikleri Anafartalar ve Arıburnu’nda boşalttıkları bölgelere birkaç mermi daha attı ve çekildi¹⁸¹. Anafartalar ve Arıburnu bölgelerini boşaltmasının ardından mücadele Seddülbahir cephesinde devam etti. Israrla saldırılarını sürdüren¹⁸² müttefiklere karşı yanıt, yarımada-
daki Türk topçu ve piyadeleri ile birlikte Anadolu bataryalarından gel-

¹⁷⁷ “Siyaset: Son Muzafferiyâtın Tesirâtı”, **Tanin**, 24 Kanunuevvel 1915 (11 Kanunuevvel 1331), No: 2523.

¹⁷⁸ **Tanin**, 28 Kanunuevvel 1915 (15 Kanunuevvel 1331), No: 2527.

¹⁷⁹ **Tanin**, 26 Kanunuevvel 1915 (13 Kanunuevvel 1331), No: 2525.

¹⁸⁰ **Tanin**, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

¹⁸¹ **Tanin**, 28 Kanunuevvel 1915 (15 Kanunuevvel 1331), No: 2527.

¹⁸² **Tanin**, 22 Kanunuevvel 1915 (9 Kanunuevvel 1331), No: 2521.

di¹⁸³. Ocak ayının ilk haftasında da karşılıklı ateşler sürdü. Müttefiklerin pek çok kruvazörü isabet aldı¹⁸⁴. 5 Ocakta Mülazımievvel Rıfki Bey idaresindeki Türk uçağı, boğaz üstünde uçan Fransız uçağını Akbaş karşısında Anadolu yakasına düşürdü¹⁸⁵. 6 Ocakta ise 042 numaralı Fransız uçağı Naraburnu doğusunda, Karmen isimli İngiliz uçağı ise Yalova'nın doğusunda düşürüldü¹⁸⁶. Müttefikler de Türk topçularını ve siper arkalarını bombaladı. Gece iskele civarına müttefiklerin sık sık nakliye gemilerini getirmeleri ve Anafartalar'da yaptıkları gibi hastane gemilerini nakliye amacıyla kullanmaları Türk gözcü birliklerinin dikkatinden kaçmadı. Ancak bu kez, topçular nakliye gemilerini ateş altına aldı. 4 Ocakta taarruz hazırlıklarına başlayan Türk tarafı 8 Ocaka kadar saldırı mıntukalarını belirledi¹⁸⁷. 9 Ocak günü öğleden sonra Türk topçuları ateşlerinin şiddetini artırdı. Lağımlar patlatıldı ve cepheden ileriye, belirlenen mıntukalara keşif müfrezeleri sürüldü. Saldırının başlaması ile müttefik donanması da bir araya toplanarak keşif kolları üzerine ateş açtı. Karada, Türk piyadeleri ile müttefikler arasında gece yarısına kadar süngü savaşları devam etti. 8-9 Ocak gecesi Türk keşif kolları saat 15.00'e kadar müttefik siperlerine ileri yürüyüşünü sürdürdü. Saat 15.00'de müttefiklerin merkezden itibaren geri çekilmeye başladığı anlaşıldı. Türk askerlerine bütün cephelerde ilerleme emri verildi. Geri çekilen müttefik askerlerinin bir kısmı donanma ateşinin korumasında iskelelere kaçarken geride kalanlar hazırladıkları lağımaları patlatarak Türk askerlerinin ilerlemesini engellemeye çalıştılar. Bu sırada Türk topçuları da müttefiklerin iskele ve geri hatlarına ateş açarak kayıplarını artırdı. Cebel topları da Türk piyadeleri ile birlikte ilerleyerek patlayan lağımalara aldırış etmeksizin müttefik askerlerini izlemeyi sürdürdü. Donanmasının

¹⁸³ **Tanin**, 23 Kanunuevvel 1915 (10 Kanunuevvel 1331), No: 2522; 26 Kanunuevvel 1915 (13 Kanunuevvel 1331), No: 2525; 27 Kanunuevvel 1915 (14 Kanunuevvel 1331), No: 2526; , 28 Kanunuevvel 1915 (15 Kanunuevvel 1331), No: 2527; 29 Kanunuevvel 1915 (16 Kanunuevvel 1331), No: 2528; 30 Kanunuevvel 1915 (17 Kanunuevvel 1331), No: 2529; 1 Kanunusani 1915 (19 Kanunuevvel 1331), No: 2531.

¹⁸⁴ **Tanin**, 3 Kanunusani 1915 (21 Kanunuevvel 1331), No: 2533; 5 Kanunusani 1915 (23 Kanunuevvel 1331), No: 2535

¹⁸⁵ **Tanin**, 7 Kanunusani 1915 (25 Kanunuevvel 1331), No: 2537.

¹⁸⁶ **Tanin**, 8 Kanunusani 1915 (26 Kanunuevvel 1331), No: 2538.

¹⁸⁷ **Tanin**, 9 Kanunusani 1915 (27 Kanunuevvel 1331), No: 2539.

yoğun ateşinden cesaret alan müttefik askerlerinin bir kısmının Türk piyadelerine direniş göstermesi üzerine yoğun bir süngü savaşı yaşandı. Müttefik askerleri ile dolu olan bir nakliye gemisi batırıldı. Bir uçakları da denize düşürüldü. Türk ordusunun “bihakkın tarihine geçecek kadar şecaat ve savletleri karşısında maddî ve manevî bir çok telefata ve zayıflık vermekten başka” bir sonuç elde edemeyen müttefikler, sonunda tutunamayacaklarını anladı. “Bütün ümitleri kırılarak” kaçmak zorunda kaldı. Böylece, Gelibolu yarımadasında sekiz buçuk aydan beri süren savaşların son perdesi de Türk askerinin haklı zaferi ile sonuçlandı. 9 Ocak sabahı gün ağardığında Türk askerleri, kendisini müttefik cesetleri arasında bulmuştu¹⁸⁸.

9 Ocak günü Tanin’in Çanakkale muhabiri Cemil Hakkı Bey gönderdiği telgrafla Seddülbahir muntıkasının müttefik askerlerinden tamamen temizlendiğini ve yarımada bugün tek bir düşman erinin bırakılmadığını müjdeledi¹⁸⁹. Seddülbahir, müttefiklere “son darbe” idi. Müttefik işgaline uğrayan merkez cephesinden Tekeburnu’na kadar olan araziye dolaşan Cemil Hakkı Beye göre, Türk topçularının ateşi ve patlatılan lağımlarla müttefiklerin tüm tel örgüleri ve üç hat siperleri yok edilmişti. Etraf patlamış kara bataryaları, bomba ve mermilerle doluydu. Tekeburnu civarında yüzü aşkın hasta çadırı, iki bin karyola, binlerce battaniye, subaylara ait on portatif baraka, modern karyolalar, kuş tüyü yataklar, eczane, ecza depoları, dezenfekte araçları ele geçirilmişti. Sahile yakın iki kilometrelik bir alanda ise “büyük ticaret limanlarının depolarında görülebilecek” sandık yığınları vardı. İngiliz ve Fransızlar Seddülbahir’i adeta bir ihracat limanına çevirmişti. Sandıkların içinde bir bakkalı yıllarca idare edecek kadar çeşit ve bollukta konserve, çay, reçel, gravyer ve diğer peynirleri bulmak olasıydı. Bölgede incelemelerini sürdürdüğü sırada müttefiklerin üç torpido, iki kruvazör ve iki monitörle bombardımana başlaması üzerine ateş menziline uzaklaşmak zorunda kalan¹⁹⁰ Cemil Hakkı Bey, 10 Ocakta gazetesine Seddülbahir’de oluşturulan “ganimet meşheri” hakkında bilgi verdi. Üzer-

¹⁸⁸ Tanin, 10 Kanunusani 1915 (28 Kanunuevvel 1331), No: 2540; 13 Kanunusani 1916 (31 Kanunuevvel 1331), No: 2543.

¹⁸⁹ Tanin, 10 Kanunusani 1915 (28 Kanunuevvel 1331), No: 2540.

¹⁹⁰ Tanin, 13 Kanunusani 1916 (31 Kanunuevvel 1331), No: 2543.

leri örtülü patates, pirinç ve un çuvalları, ufak tepe yığınlarını andırıyordu. Depolar; kullanılmamış çizme, potin, kaput ve elbiseyle doluydu. Pek çok hastane otomobili ve motosiklet, binlerce istihkâm aleti, bomba mancınıkları, seyyar ameliyathaneler bulunmuştu. Ayrıca bini aşkın ester ve bargir vardı. Bunların çoğunun zehirlenmiş olduğuna dikkati çeken Cemil Hakkı Bey, bu manzarayı müttefiklere has bir vahşet olarak değerlendirdi. Kerevizdere'de yapılan siper baskını sırasında Türk askerinin siper yolları üzerinde büyük harflerle yazılı olarak bulduğu "İstanbul Caddesi" levhası ise müttefik askerinin kurduğu hayallerin belirtisiydi. Ancak bu gün o siperler kendisine mezar olmuştu¹⁹¹.

Hüseyin Cahit ise müttefiklerin toplarını, tüfeklerini, cephanelerini, yiyeceklerini bırakarak kaçtıklarına işaret ediyordu. Dünyanın dört köşesinden topladıkları vahşi, yarı vahşi, medeni, gayri medeni, renkli, renksiz bütün İngilizler ve Fransızlar yer altı ordugâhlarını, siperlerini, bomba ve torpillerini bırakarak alay alay, erleriyle, subaylarıyla, komutanlarıyla, uçak ve drenotlarıyla hep birden kaçıyorlardı. Boğazı zorlamak için ateş saçan zırhlarını, mayın arayan gemilerini, asker ve malzeme taşıyan vapurlarını denizin dibinde, askerlerinin bir kısmını Türklerin avucunda, mezarlıklarını, ölülerinin kemiklerini Türk'ün ayakları altına bırakarak, yalnız canlarını kurtarmak endişesiyle kaçıyorlardı. Bütün dünyanın utanç duyan gözleri önünde zoraki bir "sırıtmı" ile memnun görünmeye çalışarak "dayağı yedik, fakat başarıyla kaçtık" diyorlardı. Zaferden emin olduğunu parlamentoda ilân eden Churchill, Çanakkale'de önemli olaylar yarattıklarını müjdeleyen Kitchener, Anafartalar'dan boğazların girişine kadar her yer hakkımız diyen Başbakan Asquith, bütün İngiliz ve Fransız diplomatları ve müttefik basını "yedikleri tekmeden elleri kırık, yüzleri büzük, başları inik, önlerine baka baka, zelil ve hakir", Çanakkale "mezbahasında" onurlarını, güç ve saygınlıklarını bırakarak kaçıyorlardı. Boğaz "zorlanmalıdır, zorlanacaktır" diyen en ciddi İngiliz gazetelerinin yayınladıkları haritalarla Türkiye'nin nasıl paylaşılacağını gösterdiğine, hilafet merkezinde kurulacak yeni Avrupa yönetiminin şeklini tartıştıklarına ve bunun "İngiltere ve İtilaf için bir

¹⁹¹ Tanin, 12 Kanunusani 1916 (30 Kanunuevvel 1331), No: 2542.

namus meselesidir” dediklerine dikkati çeken Hüseyin Cahit’e göre, o namus Çanakkale önünde, Osmanlı ordusunun ayakları altında can vermişti. Çanakkale’den yalnız müttefik ordusu değil, Türkiye için felaket ve acılarla dolu olan bir dönemde gidiyordu. Çanakkale’nin kahraman şehitleri, kanları ile Asya’nın uyanışını da başlatmıştı. Bu nedenle gidenlerin arkasından yalnız Osmanlılar değil bütün Asya “yuha” diye haykırıyordu¹⁹².

“Büyük haber” daha sabahtan bütün İstanbul’u dolaştı. Herkes sevinç içindeydi. Okullar tatil edildi. Dudaklarında şarkılarla, ellerinde bayraklarla çocuklar sokaklara döküldü. Akşama doğru esnaf cemiyetleri, başta Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve bando-mızıkacı olduğu halde bir alay oluşturdu. Alkışlar içinde gösteriler yapıldı. Bütün yüzler gülüyor, herkes birbirine sarılıyor, tebrik ediyordu. Yollar sevinç gözyaşlarıyla ıslanıyordu. Mızıkaların, davulların, zurnaların eşliğinde sokaklarda dolaşan halk, padişahı ve orduyu selamlıyordu. Gece pek çok yer elektrikle ve mumlarla aydınlatıldı. İstanbul ıslık ıslık oldu. Ertesi gün Osmanlı Donanması, Müdafaa-i Milliye ve esnaf cemiyetleri ile diğer cemiyetler önlerinde mızıkacılar, ellerinde bayraklarla terzi ve dokumacı mekteplerinin öğrencileri olduğu halde Harbiye Nezareti’ni ziyaret etti. Nezaret elektrikle aydınlatılmıştı. Önünde bir bando-mızıkacı çalıyor. Heyet, Nezaret önünde Müsteşar Muavini Fahrettin, Merkez Kumandanı Cevat beyler ve askerler tarafından karşılandı. Şehirdeki İttihat ve Terakki klüpleri önlerinde mızıkacılarla heyete katıldığında Harbiye Nezareti Maliye Heyeti adına Neşet Bey bir konuşma yaparak zafer kazanan orduya “İstanbulluların, Türklüğün ve Müslümanlığın” selamlarını sundu. Neşet Bey konuşmasını şöyle tamamladı:

“Bu İslâmın, tarihinin, enbiyanın, hepsinin ruhunu çınlatacak. Ordu çalış, Mısır’a, Hint’e, Şark’a koş! Arkada senin için çırpınan büyük bir millet göreceksin: Türkler, İslamlar, Ordu, Şark’a koş! Büyük Osmanlılığın, Ömerlerin, Alilerin ruhları ve tarihi seni takdis etti ve edecek. Ordu, sen fedakârlık ettikçe Osmanlı milleti ölmeyecek, buna dünya iman etti. Ordu, şimdi selamımızın kabulünü ve bu selamın büyük hakanımıza tebliğine delaletinizi rica ediyoruz.”

¹⁹² Hüseyin Cahit, “Yine Buyurunuz Efendiler”, *Tanin*, 10 Kanunusani 1916 (28 Kanunuevvel 1331), No: 2540.

Neşet Beyin konuşmasını İdris Efendi'nin duası izledi. İzleyenlerin "Amin" sesleri İstanbul'u çınlattı. Sonra mızıka "Marş-ı Sultanî"yi çaldı. Ardından heyet, milli marşlar eşliğinde tramvay yolunu izleyerek Beyoğlu, Taksim üzerinden Ayazpaşa'daki Alman sefaretî önüne geldi. Burada Neşet Bey bir konuşma daha yaparak Türklerin Almanlara selamını sundu. Alman Marşı'nın çalınmasından sonra heyet Avusturya ve Bulgar sefaretlerini de ziyaret etti¹⁹³. Seddülbahir'in boşaltılması, ülkenin pek çok yerinde aynı sevinç gösterilerine sahne oldu. Çatalca'da, Yozgat'ta halk şenliklerle zaferi kutladı. Alman İmparatoru II. Wilhelm de Enver Paşa'ya ve tüm ordu komutanlarına gönderdiği telgraflarla zaferi kutladı¹⁹⁴.

Çanakkale zaferi Mebusan Meclisi'nde de yankı buldu. Enver Paşa, yaptığı uzun konuşma ile Çanakkale hareketini hem askerî hem de siyasal açıdan değerlendirdi. Elde edilen zaferin, padişahın kendisine emanet ettiği bütün kuvvetleri "hüsnü istimal etmekte olduğuna ve bundan sonra da daha büyük bir emniyetle hüsnü istimal edeceğine dair" kendisinde "büyük bir kanaat hasıl etti(ğini)"belirtti. Ülkenin, savaşa giriş gerekçelerini açıkladı. Enver Paşaya göre İtilaf içinde önemli bir yeri olan Rusya, ancak Boğazları ellerinde bulundurmakla güçlü kalabilecekti. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasına izin verilmeyecekti. Avrupa'da "ilk top patlar patlamaz" seferberlik ilân edilmesinin ve boğazların tahkim edilmeye başlanmasının nedeni de buydu. Kısa sürede olanaklar elverdiğince her türlü hazırlık yapılmış, "Alman devleti fehimesinin pek müsait bir surette vuku bulan muaveneti sayesinde" iki büyük gemi elde edilmiş ve donanma güçlendirilmişti. Daha o zaman Boğazı donanma ile geçmenin olanaksız olduğuna işaret ettiğini söyleyen Enver Paşa, Amerikan sefirine de bu yargısını yinelediğini ve bunda haklı çıktığını da vurguladı. Ardından kara harekâtına değindi. Müttefiklerin Alçıtepe ve Kocaçimen'i ele geçirmek üzere yaptıkları ilk girişimin başarısızlıkla sonuçlandığına ve yapılan taarruzla sahile sürüldüklerine dikkati çekti. Bu günlerde, "inad" ve "sebat"larını sürdüren müttefiklerde gördükleri "taarruz arzusu" üzerine, "gemilerinin ateşi altında beyhude hücumdan feragatle" hareketsiz kalmayı daha uy-

¹⁹³ Tanin, 10 Kanunusani 1916 (28 Kanunuevvel 1331), No: 2540.

¹⁹⁴ Tanin, 12 Kanunusani 1916 (30 Kanunuevvel 1331), No: 2542.

gun bulduklarını belirtti. Bu politikayla, Rusların Karpatlar'da, İngiliz ve Fransızların ise Batı cephesinde, Almanya üzerine yaptıkları baskının bir kısmını kendi üzerlerine çekmeyi umduklarını ve bunda da başarılı olduklarını açıkladı. Zira müttefikler, toplam beş yüz bin kişilik bir gücü derece derece Türklerin üzerine yığmış ve Osmanlı Devleti böylece dostlarına "müesser surette yardım etmek için fırsat" bulmuştu. "Çünkü onlar gelmeseydi bizim ordularımız burada boş oturacaktı ve biz dostlarımıza muavenet için ne yapmak arzu etseydik yapamayacaktık. Çünkü o zaman Bulgaristan henüz harbe girmemişti. Dostlarımıza hiçbir cihetten yardım edemeyecektik" diyen Enver Paşa, bu fırsatı tanıyan İngiltere ve Fransa'ya "medyun-u şükran"dı. Ayrıca, Türk ordusu "kendi yağı ile kavrulmak" zorunda olduğu için müttefik saldırılarının şiddetini yitirdiği bir anda saldırıya geçip cephane harcamayı da gereksiz bulmuştu. Enver Paşa, Berlin-İstanbul yolunun açılması için yoğun mücadele verildiği günlerde, İngilizlerin yüz eli bin kişilik yeni bir ordu ile Anafartalar'da karaya çıktığını ancak burada da oldukları yerde kaldıklarını vurguladı. Bu sırada Sırbistan'a karşı bir hareket yapmak üzere Tuna'ya kadar inen bir Alman ordusunun Osmanlı'ya cephane yetiştirmek için yol açma girişiminde bulunmaya başladığına dikkati çekti. Ancak kendisinin, o sırada Rus muharebelerinin kesin bir şekil almasının Osmanlı Devleti için "daha başka neticeler vereceğini", o zamana kadar var olan cephane ile "nasıl olsa" idare edileceğini bildiği için, yardımın Rus cephesine gönderilmesi hakkında Alman genel karargâhının isteğini "bilatereddüd muvafık" gördüğünü de açıkladı. Bulgaristan'ın savaşa girmesi ve Sırbistan seferinin başlaması ise hareketin kaderini değiştirmişti. Zira, Bulgaristan sınırında tutulan ordu Çanakkale'ye alındığı gibi, Fransız ve İngilizlerin önünde ya Çanakkale'de kalmak ya da Selanik'ten vazgeçmek seçenekleri kalmıştı. Çanakkale'de kalmak konusunda ısrarcı olan Hamilton'un görevden alınması ve Kitchener'in Çanakkale'ye gelişinin ardından da çekilme kararı verilmişti. Türk ordusu gelecek askerî yardımlarla eksiklerini gidermek ve ardından saldırıya geçmek hazırlıkları yaptığı sırada da müttefikler daha önce davranmış ve cepheyi boşaltmıştı. Boşaltma sırasında müttefiklere Tanrının yardımcı olduğuna işaret eden Enver Paşa, çekilmeyi de "mecburi ve kahkari bir çekiliş" olarak değerlendirdi.

Şimdi, gerek Avusturya ve Almanya gerekse Bulgar orduları ile doğrudan ilişki kurulduğu için savaş sonuçlanmadan önce yalnız “düşmanları hududlardan dışarıya çıkarmak(1a)” kalınmayacak belki de İmparatorluk, kendisinden “gasb edilmiş” olan toprakların “düşmanın” “pis ayaklarıyla” çiğnenmesini önleyebilecekti¹⁹⁵.

Enver Paşanın ümitlerini Tanin de paylaşıyordu. Gazeteye göre İstanbul’un ele geçirilmesi olanaksızdı. Türk askeri bu gerçeği kanı ile yazmıştı. Yarınki nesiller “babalarının ne büyük bir iş gördüklerini anladıkları zaman” İstanbul’u daha çok sevecek ve gerektiğinde onu daha büyük fedakârlıklarla savunacaktı. Açılan yeni sayfa, onu yazanlardan çok okuyanların gözlerini kamaştıracaktı. Bununla birlikte tarihin Türklere yüklediği ağır, ancak aynı ölçüde onurlu görev son bulmamıştı. Belki yeni başlamıştı. Zira Türkler, savaşı geniş memleketler, yeni kıtalar elde etmek için değil “uğruna asırlardan beri can verilen vatani yeniden fethetmek” amacıyla kabul etmişti. Çanakkale zaferi, “bu meşru ve tabii emelin” gerçekleştirilmesi yolunu açmıştı. Osmanlı ordusu için zor olan Çanakkale’ydi. Orada hesaplar görüldükten sonra “nöbet diğer taraflara, Irak’a ve Kafkasya’ya gelecek(ti)”.

Tanin, yakın bir zaman da bu amacın da gerçekleşeceğine inanıyordu. Hiçbir ulus, ulusal emellerini, kendi birliği ve saygınlığı için çizdiği sınırları beş-on yıl içinde gerçekleştiremezdi. Her nesil kendinden önce gelenin başlattığını tamamlamakla yükümlüydü. Bugünkü nesle düşen görev önce sınırları her türlü saldırıdan korumak, gerçekten bağımsız bir vatan olmak, sonra da bu vatanın “büyük mefkûresini” gelecek nesle bırakmaktı. Bununla birlikte, bugünkü nesil şimdiye kadar yapıldığı gibi sadece savunma ile sınırlı kalamazdı. “Tarih bizi Şark’ta büyük rol oynamaya davet etmiştir” diyen Tanin, Çanakkale sayfalarının kapandığı bu günlerde, savunma döneminin de bittiğini ve “mekûreye doğru” yürünecek yeni bir devrin açıldığını düşünüyordu. Bu görev birincisinden daha ağırdı. Daha büyük özveri gerektiriyordu. Ancak Türkiye, buna da katlanacaktı. Zira, “tarih bazı nesilleri hep rahat ve huzur görmemeğe, bir vazife-i milliyenin ifası için mü-

¹⁹⁵ Tanin, 11 Kanunusani 1916 (29 Kanunuevvel 1331), No: 2541. Enver Paşa’nın konuşması için ayrıca bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 3, C. I, İçtima: 2, İnikad: 1-27, s. 319-322.

temadiyen çalışmaya ve bu uğurda hiçbir fedakârlık önünden dönmemeğe memur” ediyordu. “Biz bu nesillerden biriyiz” diyen Tanin, ikinci göreve hazırlanmak zamanının geldiği kanısındaydı¹⁹⁶.

Dünya “Çanakkale kadar kanlı, Çanakkale kadar neticesiz, Çanakkale kadar masraflı ve bilhassa Çanakkale kadar büyük zayıatla dolu bir harb sahnesi” görmemişti. Bu nedenle “koğalayanlar kadar kaçanlar da” memnundu. Kaçanlar nereye gidiyordu? Selanik’e, Mısır’a, Irak’a veya İran’a. Bunları düşünmek bile gereksizdi. Zira “Şark” demek “Çanakkale” demekti. “Çanakkale’yi kaybeden şerefi de kaybetmişti”. Çanakkale’den kaçan müttefikler nereye kaçarsa kaçsın, neye girişirse girişsin artık onlar için Doğu’ya veda etmek zamanı gelmişti. Zira Doğu’nun bütün anahtarları Çanakkale’yi savunan Türk süngüsünün ucunda duruyordu. “Bunu kapmak için uzatılan el parçalanmış, anahtar sahibinde kalmıştı”¹⁹⁷.

Şimdi hedef Kafkasya idi.

4. Başkomutan Vekili’nin Cephe Ziyaretleri ve Hüseyin Cahit’in İzlenimleri

Çanakkale harekâtı, Doğu Cephesi’ndeki yenilginin ardından Osmanlı İmparatorluğu için büyük önem kazandı. Osmanlılığın ve İslâmlığın geleceği ile eş görülmeye başlandı. Bu nedenle yarımada, başta Başkomutan Vekili-Harbiye Nazırı Enver Paşa, Şehzade Yusuf İzzettin Efendi, Âyan ve Mebusan Meclisi üyeleri ve gazeteciler tarafından çeşitli kez ziyaret edildi. Âyandan Müşir Fuat Paşa da şehit olan oğlunun mezarını ziyaret etmek için bölgeye gitti.

Enver Paşa ilk ziyaretini, on beş günlük mücadelede yaralanan “kırk-elli” askerin hatırlarını sormak ve kendilerine padişahın “ihsan buyurduğu” nişanları takmak amacıyla 7 Mart 1915’te yaptı. Yaralıların bulunduğu koğuşları gezdi. Onlarla şakalaşarak “İngilizlerin ne olduğunu” sordu. Askerlerin yakasına tek tek nişanlarını taktı. Yaralıların arasında bulunan Mehmet Çavuş’a da taktir ve tebriklerin sundu. “Mahcup ve mesud” komutanına te-

¹⁹⁶ “Siyasat: Vazife-i Tarihiye”, *Tanin*, 11 Kanunusani 1916 (29 Kanunuevvel 1331), No: 2541.

¹⁹⁷ “Siyasat: “Çanakkale’den Sonra”, *Tanin*, 13 Kanunusani 1916 (31 Kanunuevvel 1331), No: 2543.

şekkür eden Mehmet Çavuş ise eliyle göğsündeki ve başındaki yaraları göstererek, yaraları iyileştiğinde yeniden görevinin başına döneceğini söyleyerek komutanını yanıtladı. Enver Paşa'nın refakatinde bulunan Tanin gazetesinin cephe muhabirine göre bu manzara, Çanakkale'nin kendisine düşün görevi büyük bir özveri ile yapacağını göstergesiydi. Aynı heyet içinde yer alan Alman muhabir ise pek çok cephane harcamasına karşın müttefiklerin hiçbir sonuç elde edemediğine ve karaya asker çıkarmak için yaptıkları her girişimin başarısız olduğuna dikkati çekti¹⁹⁸.

Köylüsünden şehirlisine, okumuşundan cahiline kadar tüm ülke insanların mücadelesine verdiği, yaralandığı, şehit düştüğü Çanakkale'de, Âyandan Müşir Fuad Paşa da oğlunu kaybetti. Seddülbahir civarındaki savaşta şehit düşen oğlunun mezarını ziyaret etmek için 4 Haziranda Çanakkale'ye gelen Fuad Paşa ziyaretini yaptıktan sonra aynı gün döndü¹⁹⁹.

Enver Paşa ise ikinci ziyaretini 29 Haziran 1915'te yaptı. Bu kez heyet kalabalıktı. Heyette Şehzade Yusuf İzzettin Efendi ve Nuri Paşa, Âyan ve Mebusan üyeleri ile birlikte Tanin gazetesinden Hüseyin Cahit de bulunuyordu. Hüseyin Cahit, cephe izlenimlerini dönüşünde gazetesinin sütunlarına taşıdı.

İstanbul'dan hareket eden heyet, saat beşte Uzunköprü istasyonuna çıkmıştı. Keşan, Bolayır üzerinden Gelibolu'ya geçen heyetin ilk durağı Arıburnu cephesiydi. Burada her şey yerin altındaydı. Hüseyin Cahit, "uygarlık içinde ilerleme adımı" olarak nitelediği uçakların, insanların yaşamını tarih öncesine geri döndürdüğüne tanık oldu. Keşif yapan uçaklar; yeşillik, sessizlik ve köy hayatından başka hiçbir şey göremeyecekti. Heyet karargâha girdiğinde Hüseyin Cahit, "düşmanı" görmek için sabırsızlanıyordu. "Sırasını beklemeden" siperden, kum torbalarının üzerinden kafasını uzatmak istediğinde komutan kendisini durdurdu. Zira, "baş gözükmünce kurşun hazır". Hüseyin Cahit, ölüm ile arasında yalnızca "bir karış mesafe" olduğunu düşündü ve sahile dübünlü baktı. Gördüğü Arıburnu cephesiydi. Atmış beş gündür düşmanın kazandığı yer bir kilometre idi. Müttefikler bu

¹⁹⁸ Tanin, 10 Mart 1915 (25 Şubat 1331), No: 2234.

¹⁹⁹ Tanin, 5 Haziran 1915 (23 Mayıs 1331), No: 2321.

küçük alanda bile kazandığı her karış toprağa her küçük kabarcığa bir isim vererek teselli buluyordu. Siperin karşısında duran küçük kabarcığa da “Kraliçe Dağı” ismini vermişlerdi. Aynı gün bir lağım mücadelesine de tanık oldu. İki taraf da aynı yerde lağım kazarken müttefik kazmalarının sesi duyulmuş ve müttefiklerden önce davranmak kararı alınarak gerekli emir verilmişti. Meraklı bir bekleyişle çevreyi süzdü. “Derin bir uğultu, bir toz dumanı: lağım patlamıştı”. O sırada bir müttefik uçağının sesi duyuldu. Keşif yapıyordu. Komutanın uyarısı ile herkes bir köşede hareketsiz kaldı. Sınırlar gerilmişti: “Atacak... atıyor... attı...”. Uzun bir saniye geçmişti. Ama hiçbir şey yoktu. Yönünü değiştirerek uzaklaşan uçak Hüseyin Cahit’e göre güzel bir fırsatı kaçırmıştı: “Handan-ı Osmaninin genç ve cesur bir şehzadesi, ordunun başkumandan vekili ve daha kumandanlar, erkânı harbiye reisleri hep burada, bu tayyarenin altında idiler.” Cephede sessizlik egemendi. Tek tük tüfek seslerini, daha çok eğlence için atılan çocuk fişeklerine benzetti. Ardından cephenin diğer bölgelerini ziyaret için yola çıkıldı.

Bu cephedeki karargâh da bir önceki gibi oldukça küçük ve sadeydi. Müttefiklerle aradaki uzaklık üç yüz metre, kimi siperlerle müttefik siperleri arasında yedi metre mesafe vardı. Heyete, müttefiklerin mevzileri hakkında bilgi verildi: Dört kilometre bir cephe üzerinde bir kilometre derinlik. Hüseyin Cahit burada da dağ ve tepelere yeni isimler verildiğini öğrendi. Kikirik Tepesi, Esaret Tepe, Hain Tepe, Bomba Tepesi....

Bomba Tepesi ise bir “yiğitlik destanı” idi. Zira “düşman kendi siperlerine pek ziyade sokulan bu noktayı be-heme-hal elde etmek istiyor, hakim cihetlerden muttasıl bomba yağdırıyordu. Burada kahramanlar nazarında bir kere ele geçmiş bir mevki tahlîye etmek zihnin kabul edeceği bir şey değildi”. Bu nedenle şiddetli müttefik ateşi altındaki bu küçük siper her şeye rağmen korunuyordu. “Buraya girenler muhakkak bir tehlikeye kendilerini attıklarını pekâlâ biliyorlardı. Abdestlerini alıyorlar, ellerinde süngü takmış tüfenk, dillerinde kelime-i şehadet, kalplerinde aşk-ı vatan, vazife mevkiine koşuyorlardı. Gidenlerin hemen hiçbiri sağlam dönmezken yiye oraya, o tehlike noktasına koşmak üzere bütün fırkada bir hiss-i müsabaka mevcut idi. Her gün bomba tepesine gitmek için yalvaranlar arasında fazlalarını ayırarak mahzun etmek mecburiyeti vardı.”

Güneş gruba döndüğü anda Hüseyin Cahit bir ses duydu. Ancak bu ses ne topun, ne tüfeğin ne de bombanın sesiydi. Bir mızıka Karmen çalıyordu. Üç yüz metre uzakta ateş kismaya hazır bataryalar, gökte bomba yağdırma-ya fırsat kollayan uçaklar yokmuş gibi, "ölüm manzaraları, parçalaşmak hazırlıkları" bir yalanmış gibi, "mızıka şen, oynak, ruhlara bir neşe-i hayat veriyordu". Bir gün önce cephede bu nağmelerle ilgili bir olay da yaşanmıştı. Esir alınan bir İngiliz subayı "şu mızıkadan, demişti. Rica ederim vazgeçin. Sizi böyle eğlenir gördükçe bizim kumandanlar da meydana çıkıp futbol oynamak için bizi tazyik ediyorlar ve bu pek pahalıya mâl oluyor!"²⁰⁰

Geceyi Fırka karargâhında geçiren heyet ertesi gün güney cephesini ziyaret etti. Maydos'ta gülle ve yangınların açtığı yaralardan başka hiçbir şey yoktu. Dört bir yandaki "çöküntü, yıkıklık, parçalanmışlık", İngiliz ve Fransız donanmasının ne kadar kahraman olduğunu gösteriyordu! Arıburnu ve Seddülbahir'deki yenilgilerin öcü buradan alınmak istenmişti. Kilitbahir'i arkada bırakan heyet, çay vermek için yapılmış duraklarda Kızılay vapurlarına götürülen yaralılarla sohbet etti. Asırlık ağaç dallarının gizlediği Güney Grubu Karargâhı'na geldikleri anda önlerindeki sırta bir gülle düştü... Müttefikler buraya yalnızca aşırma gülleler atmaktaydılar. Heyet, Seddülbahir'deki müttefik mevzilerini daha iyi görebilmek için gözetleme tepesine çıkarken, yolda hastane merkezine götürülen yaralılarla karşılaşmış, çıplak eti yüzlerce sinekle örtülü bir asker derinden etkiledi. Bunu hisseden Güney Grubu Erkân-ı Harbiye Reisinin sevimli bir tebessümle belirttiği gibi "bir dakika, hatta bir saniye sonra" kendilerinin de bu hale gelmeyeceğini kimse garanti edemezdi.

Hüseyin Cahit gözetleme tepesinden gördüğü manzarayı şöyle betimledi:

"Harb meydanı buradan tamimiyle görünüyordu. İnsan birden bire o kadar hayrete düşüyordu ki ayakları altındaki geniş sahada parlayan dumanları, ... gülle ve vızıldalarını, her şeyi unutuyordu. Düşman bu kadarlık bir yerde mi idi? İşte Seddülbahir burnu, işte Goliatha mezar olan Morto

²⁰⁰ Hüseyin Cahit, "Cephe-i Harpde İki Gün Müşahadat ve Mütalaat 1", Tanin, 6 Temmuz 1915 (23 Haziran 1331), No: 2352.

limanını kapayan Eski Hisarlık tepesi, ta şuracıkta; düşman bu sahillerden ancak dört kilometre kadar bir mesafe ilerleyebilmiş. Kirte Köyüne bile uzaktan hasretle bakıyor. Bunu mesafeleri kısaltan, ihtimal ki muhakemeyi biraz şaşırtan dürbünlerle değil kendi çıplak gözlerimle görüyordum.

Fakat bu harabeden gözle bir şey görmek kâbil değildi. Top ve şarapnel gümbürtüleri tüfenk seslerini boğmuş. Bulduğumuz sırtların hâkim oldukları düzlüklerde şimşekler çakar gibi beyaz dumanlar arasında alevler parlıyor. Bunlar şarapnel ateşi. Kalın, siyah, iri kümelerle bulutlar fırlıyor. Bunlar obüs tesirati. Civardan hışırdayarak, homurdanarak, vızıldayarak bir şeyler geçiyor. Bunlar düşmanın tepelerae mevcut zannettiği bataryalarımızın gönderdiği mermiler. İşte muharebe ve muharebe meydanı bu...”²⁰¹

Hüseyin Cahit, iki günlük cephe ziyaretinden “iftihar, ümid ve emniyet” ile döndü. Zira Türk ordusunun yaptığı işler, kazandığı zaferler ve oluşturduğu örgütlerden gurur duyuyordu. Çünkü “dün ve bugün yapılanların yarının kefilisi” idi. Dünyanın en büyük donanmasının Boğazdan geçmek için yaptığı her girişimde “en ağır başlı” gazeteler başarıyı kesin görerek İstanbul’u paylaşmaya başlamış, İngiltere Çanakkale’yi namus meselesi yapmıştı. Modern zirhlilerinin, insan boyunu bulan çelik güllelerinin karşısında ise Türklerin eski, toprak istihkâmları vardı. Fakat zafer, yine Türklerde kalmıştı. Düşman zirhlileri batarken, parçalanırken, yanarken müttefiklerin gözleri korkmuş; “şeref, namus, şan, şevket her şey bitmiş”, çekilip gitmişti. Türk ordusu başarıyı; fedakârlıkla, vatanını, dinini, soyunu kurtarmak yolundaki azmiyle, düzenli, örgütlü ve iyi idaresi ile sağlamıştı. Denizde başarısız olan müttefiklerin karadan saldırıya geçtiğine, Gelibolu yarımadasına üç yüz binin üzerinde asker döktüğüne, sömürge askerleri ile sonuca ulaşamayınca İngiliz asilzâdelerinin yönetiminde seçkin İngiliz askerlerini kullandığına, bunları seçme Fransız birlikleri ile desteklediğine ve bir buçuk aydır da toplarla, bombalarla, torpillerle, tel örgülerle, zirhli siperlerle, kalın mazgallarla ve bol uçaklarla donatılmış bu orduyla dağları, taşları “bir yanardağ feverânı” gibi ateş altında bırakarak hiçbir özverinden kaçınmadığına dikkati çeken Hüseyin Cahit, müttefiklerin elde ettiği

²⁰¹ Hüseyin Cahit, “Cephe-i Harpde İki Gün Müşahedat ve Mütalaat 2”, **Tanin**, 7 Temmuz 1915 (24 Haziran 1331), No: 2353.

sonucun yine bir “hiç”ten ibaret kaldığına işaret etti. Orduların elinde küçük bir köy bile yoktu. Zırhlıların koruması sayesinde Arıburnu tarafında denizden içeriye doğru ancak bir, Seddülbahir de ise dört kilometre sokulabilmişti. Buralarda yaptıkları siperlerde ancak savunmada kalabiliyor, durumu korumak için de ara sıra saldırı girişiminde bulunuyordu.

Bundan sonra ilerleyebilmesi de olanaksızdı. Bunu anlamak için asker olmaya da gerek yoktu. Mevcut durumda siper ve kale muharebelerinden başka ciddi bir girişim olmuyordu. Yedi metre ilerdeki bir siperi ele geçirmek için yüzlerce kayıp verdiği halde sonuç yine başarısızlıktı. Zira Gelibolu, siper savaşları için doğanın hazırladığı bir bölgeydi. “Orada arazi yok. Dere, tepe, her yer giriş, çıkış. Bir kilometre imtidadında bir saha üzerinde bir çok dereler, vadiler, tepeler sığıyor. Bir siper arkasında diğer bir siper vücuda getirmek işten bile değil. Burada ileriye doğru her adım bir fedakârlık pahasına atılabilir(di); fakat o adım atılınca arkada daha büyük fedakârlığa ihtiyaç gösteren binlerce siperler ve mangalar meydana çık(ıyordu)”.

Müttefikler böyle bir alanda Türk ordusunun ancak “gafil bulmak”, ve “onun safları arasına telaş saçmak”la başarıyı ümit edebilirdi. Ancak şimdiki ordu ile Balkan muharebesini kaybeden ordu arasında “ölüm ile dirlik arasındaki kadar” fark vardı. Bu ordunun önemli özelliği de “iyi idare” idi ve Çanakkale zaferinin en önemli nedeni de buydu.

*“En son neferden en yüksek kumandana varıncaya kadar, deve katarlarından otomobile varıncaya kadar, seri ateşli toplardan ve yeni icat bombalardan, humbaralarına varıncaya kadar bütün ordu orada namusumuzu ve vatanımızı kurtarmak, bu milleti bir hakk-ı hayat temin etmek için çalışıyor. İttihat ve hulûs ve fedekâri ile çalışıyor”*²⁰².

20 Temmuz da ise Yusuf İzzettin Efendi bir kez daha cepheyi ziyaret etti²⁰³. Aynı gün Padişaha çektiği telgrafla tüm cepheyi gezdiğini bildiren şehzade, askerin direnç ve gayretlerini düşündüğünden daha mükemmel bulduğuna, tüm subay ve erlerin görevlerini tam olarak yaptıklarına dikka-

²⁰² Hüseyin Cahit, “Cephe-i Harpde İki Gün Müşahedat ve Mütalaat 3”, *Tanin*, 8 Temmuz 1915 (25 Haziran 1331), No: 2354.

²⁰³ *Tanin*, 22 Temmuz 1915 (9 Temmuz 1331), No: 2368; 24 Temmuz 1915 (11 Temmuz 1331), No: 2370.

ti çekti. Padişah Mehmet Reşat ise 21 Temmuzda verdiği yanıtında duyduğu mutluluğun “asker evlatlarına” iletilmesini istedi²⁰⁴. Yusuf İzzettin Efendi, cephe ziyaretini 22 Temmuza kadar sürdürdü ve 10/23 Temmuz kutlamalarına katılmak üzere Edirne’ye geçti²⁰⁵.

Bu ziyaretlerle hem iktidar ve hem de iktidarın kamuoyundaki sözcüsü Tanin gazetesi Çanakkale’de Türk askerinin yanında olduğunu ortaya koyuyordu.

5. Tanin Gazetesi ve Müttefiklerin Hukuk Dışı Davranışları

Çanakkale harekâtında müttefiklerin 18 Mart deniz çıkarması, doğurduğu sonuçlar bakımından oldukça önemliydi. Zira, müttefikler bu harekâtta ki başarısızlıkları sonucunda hukuk dışı yollara başvurdu. Tanin gazetesi de müttefiklerin bu tavrını her fırsatta sütunlarına taşıdı.

Müttefikler, donanmasının Çanakkale’de uğradığı hayal kırıklığının ardından büyük bir öfkeye kapıldılar. Savunmadan yoksun yerleşim yerlerini bombalayarak öfkelerini dindirmeyi yeğlediler. 7 Nisan 1915’te Yeniköy’ü²⁰⁶, 4 Kasım 1915’te de İnoz’u iki saat süre ile bombaladılar²⁰⁷. Haziran ayından itibaren de kokulu gaz kullanmaya başladılar. Özellikle Temmuz başında aldığı yenilgiden sonra yeşil gaz yayan şarapnaller attıklar ki bunlar hukuk dışı olduğu kadar uygarlıktan da yoksun davranışlardı²⁰⁸.

Müttefiklerin tüm savaş süresince hastaneleri amaç dışı kullandıkları da bir gerçektir. Yaralılar dışında, her amaç için kullanılan hastaneler, aynı zamanda talim yapan müttefik askeri için siper görevini de görüyordu. Mes-tantepe civarındaki seyyar hastane, Küçük Kemikli’deki Kızılhaç işareti taşıyan çadırlar bu amaçla kullanılmıştı²⁰⁹. 3 Kasımda Kemikli limanında talim yapan müttefik askerleri üzerine Türk topçuları ateşe başladığı anda

²⁰⁴ Tanin, 22 Temmuz 1915 (9 Temmuz 1331), No: 2368.

²⁰⁵ Tanin, 24 Temmuz 1915 (11 Temmuz 1331), No: 2370.

²⁰⁶ Tanin, 12 Nisan 1915 (30 Mart 1331, No: 2267.

²⁰⁷ Tanin, 6 Teşrinisani 1915 (24 Teşrinievvel 1331), No: 2475.

²⁰⁸ Tanin, 19 Haziran 1915 (6 Haziran 1331), No: 2335; 5 Temmuz 1915 (22 Haziran 1331), No: 2351.

²⁰⁹ Tanin, 12 Eylül 1915 (30 Ağustos 1331, No: 2420; 29 Teşrinievvel 1915 (16 Teşrinievvel 1331), No: 2467.

Kızılhaç bayrağı çekilmesi de dikkate değerd²¹⁰. Hasta arabaları savaş hatlarına malzeme taşımak için kullanıldı. Asker çıkarmaya elverişli bölgele- re ise Kızılhaç bayrakları çekilerek askerler koruma altına alındı²¹¹. Her tür- lü nakliye bu bayrakların gölgesine sığınarak yapan müttefikler hastane gemilerinin direklerini de gözetleme kuleleri olarak kullandılar²¹².

Hastane çadırlarını, hastane gemileri ve hasta arabalarını bu şekilde su- iistimal eden müttefikler, Kızılay bayrağı taşımalarına karşın Türklerin her türlü hasta merkezlerini bombalamaktan çekinmedi. 13 Ağustos 1915'te müttefik uçakları Arıburnu'ndaki hastaneye on iki bomba²¹³, 21 Eylül 1915'te Çanakkale'deki merkez hastanesine dört bomba atmıştı. Bir müt- tefik uçağı Değirmenburun önündeki hastane gemisini bombalamıştı²¹⁴. Ezine hastanesi ile Galata köyündeki hastane de müttefik bombalarından kurtulamamıştı²¹⁵. 5 Temmuz 1915'te Arıburnu önünde bir müttefik moni- törü bir hastane gemisini kendisine siper yaparak ateş açmıştı. Tanin, bu tür hareketleri Cenevre sözleşmesine aykırı buldu. Zira Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin deniz savaşlarına uygulanmasına dair olan İkinci Lahey Konferansı'nda düzenlenen ek sözleşmenin dördüncü maddesinde, hastane gemilerinin hiçbir askerî amaç için kullanılmayacağı açıkça belirtilmişti. Üstelik bu sözleşme İngiliz ve Fransız hükümetlerince resmen onaylan- mıştı. Tanin, Doğu uluslarını, özellikle de Türkleri uygar bulmayan İngiliz- lerin bu hareketlerini dünya kamuoyunun takdirine sunmakla yetindi²¹⁶.

Tanin'in hukuk dışı bularak kınadığı diğer bir uygulama da savaş esirle- rine "vahşice" davranılmasıydı. 17 Haziran 1915 tarihli yarı resmi Yunan gazetesi "Astrapi"nin verdiği haberler de bunu doğrulamaktaydı. Zira, Çanakkale harekâtının ilk evresinde Seddülbahir'de Fransızlar tarafından esir alınıp Mondros'a götürülen "yirmi-otuz" Osmanlı askeri, sabahtan akşama kadar bir kömür gemisinden diğerine koşturulmakta, ardından sahilde taş

²¹⁰ Tanin, 6 Teşrinisani 1915 (24 Teşrinievvel 1331), No: 2475.

²¹¹ Tanin, 12 Eylül 1915 (30 Ağustos 1331), No: 2420.

²¹² Tanin, 21 Eylül 1915 (8 Eylül 1331), No: 2429.

²¹³ Tanin, 15 Ağustos 1915 (2 Ağustos 1331), No: 2392.

²¹⁴ Tanin, 24 Eylül 1915 (11 Eylül 1331), No: 2432.

²¹⁵ Tanin, 5 Ağustos 1915 (23 Temmuz 1331), No: 2482; 12 Ağustos 1915 (30 Temmuz 1331), No: 2489.

²¹⁶ Tanin, 8 Temmuz 1915 (25 Haziran 1331), No: 2354.

taşıtılarak rıhtım inşasında kullanılmaktaydı. Yorgunluktan yere düşüp, durumunu anlatmaya çalışan Türk esirine, Fransız askerinin yanıtı ise süngü, tekme ve kırbaç oluyor, halkın gözü önünde yaşanan bu olaylardan dolayı kimse ceza da almıyordu. Yalnız kuru ekmek verildiği için iskelete dönen bu askerlerin, birbirleri ile selamlaşmalarının bile yasaklanması, her birinin ayrı yerlerde tecrit edilmesi ise kendilerine uygarlık yaratıcısı süsü veren müttefiklerin “Afrika vahşilerine rahmet okutacak derecede her türlü hissiyât-ı âli ve medeniyeden” yoksun olduğunun kanıtıydı²¹⁷. Bu haberlerin, Türk’e “dosta olmayı hiçbir zaman hatırandan geçirmeyen” Yunanistan basınında yer alması da oldukça önemliydi. Tanin, müttefik esirlerinin yiyeceklerine, içeceklerine büyük bir özen gösterilirken Türk esirlerinin “süngü altında parçalanmaları(nı)” kınadı. Müttefiklerin bu hukuk dışı davranışları karşısında sessiz kalınmaması gerektiğini vurguladı. Esirlerine karşı yapılan kötü muamele karşısında, itirazlarına olumlu yanıt alamayan Almanya’nın, her harekete aynen veya benzeriyle karşılık verme kararı aldığına ve olumlu sonuçlarını da görmeye başladığına dikkati çeken gazete, Türkiye’nin de aynı yöntemi benimsemesi gerektiğini belirtti²¹⁸.

Nitekim aradan iki ay geçmeden hükümet de karşılıklılık esasına dayanan öneriyi benimsedi. Osmanlı sahillerinin ve yerleşim yerlerinin bombalanması sonucunda meydana gelen zararların, ülkede yaşayan müttefik vatandaşların taşınır-taşınmaz mallarına el konularak tazmin edilmesi kararını aldı. Bu amaçla çeşitli bakanlık görevlilerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyonun görevi; devletlerarası hukuka aykırı olarak verilen zararın boyutunu belirlemek, sonra bu zararı müttefik vatandaşların Osmanlı ülkesindeki mallarından tazmin etmek için gereken önlemleri almaktı²¹⁹.

Müttefiklerin savaşın ilk gününden itibaren bütün eleştiri ve protestolara karşın sahil köylerini ve kasabaları bombaladığına²²⁰, sivil yerleşim yerlerine yaptıkları baskın ve yağmalarla kadınlara, çocuklara ve yaşlılara büyük zarar verdiğine, buna karşın ülkedeki yabancıların ekonomik ve sosyal

²¹⁷ **Tanin**, 9 Haziran 1915 (26 Haziran 1331), No: 2355; 8 Temmuz 1915 (22 Haziran 1331), No: 2354;

²¹⁸ **Tanin**, 9 Haziran 1915 (26 Haziran 1331), No: 2355.

²¹⁹ “Siyaset: Musib Bir Karar”, **Tanin**, 11 Eylül 1915 (29 Ağustos 1331), No: 2419.

²²⁰ **Tanin**, 21 Mayıs 1915 (8 Mayıs 1331), No: 2306.

yaşamlarını özgürce sürdürdüklerine dikkati çeken Tanin, hükûmetin aldığı bu kararı yerinde bir girişim olarak değerlendirdi. Hükûmetin, yıkılan evlerin, söndürülen ocakların ve akıtılan kanların bedelini almaya karar verdiğini, bu kararın alınmasında da müttefiklerin, özellikle de İngiltere'nin hukuk dışı davranışlarının etkili olduğunu vurguladı²²¹.

Hükûmet, Ekim ayı başında yeni bir karar daha aldı. Fransa Hükûmeti'nin, uluslar arası hukuka aykırı olarak, ülkesindeki Osmanlı ailelerini tutuklamasına bir yanıt olmak üzere ülkedeki on Fransız ailesini sivil savaş esiri saydı ve tutukladı. Tutuklananlar arasında Bonmarşe direktörü ile Su Şirketi genel müfettişi de bulunuyordu. Almanya'nın benzer bir politika ile pek çok yarar elde ettiğine dikkati çeken Tanin, bu karşılığın Türkiye için de olumlu sonuçlar vereceği kanısındaydı²²².

Tanin'i adeta isyan ettiren bir başka olay da harekât sırasında İngiliz komutanının isteği üzerine cesetlerin toplanması için verilen dokuz saatlik sürenin bir İngiliz memur tarafından "Türklerin zaafı" olarak değerlendirilmesi oldu. Tanin bu değerlendirmenin arkasında kasıt aradı. Ona göre, İngilizlerin beklentisi Türklerin bu insanca isteğe izin vermemesiydi. Zira böylece basını, Avrupa kamuoyunu oyalamak ve Türkler aleyhine çevirmek için bir gerekçe bulmuş olacaktı²²³. Reşit Paşa vapurunun bombalanmasından sonra²²⁴, müttefiklerin dom dom kurşunu kullanmayı artırdıklarına ve hastaneleri bombalamayı adeta alışkanlık haline getirdiğine dikkati çekerek oldukça sert eleştiriler getiren Tanin, İngiltere'yi, "ahlâksızca muharebe eden yegâne millet" olarak niteledi²²⁵. Hükûmetin, müttefik hükûmetlere yaptığı uyarılarının yanıt bulmadığına, dolayısı ile onları sözle yola getirmeye uğraşmanın boş bir çaba olduğuna işaret eden gazete, yarımada müttefik askerlerinden arındırılincaya kadar özellikle İngilizlere hiç olmazsa bir kez, aynı şekilde yanıt verilmesi önerisini yineledi ve bu yönde etkin bir kamuoyu oluşturdu.

²²¹ "Siyasat: Musib Bir Karar", **Tanin**, 11 Eylül 1915 (29 Ağustos 1331), No: 2419.

²²² **Tanin**, 11 Teşrinievvel 1915 (21 Eylül 1331), No: 2442.

²²³ **Tanin**, 31 Mayıs 1915 (18 Mayıs 1331), No: 2316.

²²⁴ **Tanin**, 3 Kanunuevvel 1915 (20 Teşrinisani 1331), No: 2502.

²²⁵ "Siyasat: İnsaniyete Davet", **Tanin**, 5 Kanunuevvel 1915 (222 Teşrinisani 1331), No: 2504.

Sonuç

Müttefikler büyük umutlarla geldikleri Gelibolu yarımadasında hiç beklemedikleri bir dirençle karşılaştılar ve ardı ardına aldıkları yenilgiler sonunda yarımadaı boşalttılar. Harekâtın başından itibaren Boğazların geçilemeyeceği ve İstanbul'un ele geçirilemeyeceğine olan inancını dile getiren Tanin gazetesi de Çanakkale harekâtı boyunca etkin bir kamuoyu oluşturdu. Yeni bir Haçlı Seferi ile karşı karşıya kalındığı tezini işledi. Baş aktör olarak İngiltere'yi gördü. Fransa'nın ise İngiltere ve Rusya'nın güttüğü siyasetin "oyuncağı" olduğunu savladı. Müttefik basınının yalan yayınlarını kamuoyu önünde örnekledi. Savaş süresince verdiği haber ve yorumlarla, cephe muhabirlerinin gönderdiği mektuplarla müttefiklerin yenilgi ve Türk ordusunun yeni nedenleri üzerinde durdu. Harekât ile Enver Paşayı özdeşleştirdi. Mustafa Kemal Paşanın adını hiç kullanmadı. Askerin moral ve maddi gereksinimlerinin karşılanmasında ulusu göreve çağırdı. Müttefiklerin savaş hukuku dışına çıkan hareketlerine oldukça sert eleştiriler getirerek hükümeti önlem almaya çağırdı. Karşılıklılık ilkesinin benimsenmesi yönünde net bir tavır sergiledi.

Tanin, yarımadaın müttefik askerlerinden arındırılmasını da büyük bir coşku ile karşıladı. Bu zaferle Balkan yenilgisinin kötü izlerinin silindiğini, Asya'da büyük bir uyanışın başlatıldığını, ezilen uluslara örnek olunduğunu ve Turan yolunun açıldığını dillendirdi. Enver Paşanın Kafkasya ülküsüne tam destek verdi.